

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav slavistických a východoevropských studií

Diplomová práce

Anna Bečvářová

Ženské postavy v románové tvorbě László Németha

Female characters in the novels by László Németh

V Praze, 2010

Vedoucí práce: Mgr. Lajos Grendel, Ph. D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Lajosi Grendelovi, Ph. D. za inspiraci, cenné rady a trpělivý přístup při vedení této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 20.4. 2010

podpis

Anotace

Romány László Németha význačně ovlivňovaly tvář maďarské prózy v druhé polovině 20. století. Jeho ztvárnění ženských hrdinek, které jsou uzavřeny v určité komplikované situaci, přináší pohled do vědomí výjimečné osobnosti, která se svými vlastnostmi vymyká svému okolí. Technikou zachycení vnitřního proudu vědomí postav podává nejniternější analýzu lidské duše, která je sužována určitými problémy a jen těžko se s těmito problémy dokáže vyrovnat. Mistrovsky provedenou analýzou hrdinky tedy Németh čtenáři nabízí pohled do vědomí lidské osobnosti. Jeho hrdinky touží nalézt naplnění svého života, přes komplikovanost svých povah si však musí své místo ve světě tvrdě vybojovat, a ne vždy se jim to povede. Németh zobrazuje jak kladné vlastnosti hrdinek, tak vlastnosti záporné, a právě tím dosahuje hodnověrnosti příběhu. Zobrazuje totiž i ty nejniternější pocity postav, včetně touhy ublížit, zloby a závisti.

Németh ve svých psychologických románech akcentuje postavení ženy ve světě. Představuje jak prostředí vesnice, tak města. Dokáže velmi přesně zasadit postavu do daného prostředí i se svými zákonitostmi a pravidly. Toto prostředí pak je uzavřeným světem postav, ve kterém si musí vybojovat své právo na život.

Kompoziční propracovanost románů, povahové vykreslení osobnosti a myšlenkový záměr autorův činí z románů „Smutek“, „Hrůza“ a „Smíření“ jedny z nejlepších psychologických próz 20. století a vrcholy maďarského psychologického románu vůbec.

Annotation

Novels by László Németh importantly influenced the face of Hungarian prose in the second half of the 20th century. His interpretation of female characters, that go through the specific situations, introduce the illustration into the consciousness of an extraordinary personality, which by its properties exceed from its surroundings. By the technics of fixation the characters mental stream of thoughts give us the innerest analysis of a human soul, which is troubled by the certain problems and very hard way can cope with this problems. By the misterlike analysis of a female character, Németh offers to the readers the point of view to the consciousness of the human personality. His female characters wish to discover their impletion of a life, despite of their complicacy natures, they have to hard fight their position in the world and not always they turn out well. Németh represents both positives and negatives of the characters and right thereby attain the autheinticity of the story. He illustrates the innerests characters feelings, including the craving for injury, wrath and enviousness.

Németh in his psychological novels accent the women station in the world. He illustrates both the village and the town background. He proves to let into the characters to a given background with its rules and articles. This surrounding is for the characters sort of a closed world, in which they have to fight their right to live.

The compositional consistency of the novels, the trait depiction and the author's intellectual intention make the novels „Mourning“, „Loathing“ and „Mercy“ the best of psychological novels of the 20th century and the top of an Hungarian psychological novels at all.

Klíčová slova

- psychologické romány
- romány „proudu vědomí“
- vědomí hlavní hrdinky
- jedinečnost postav
- vnitřní narace
- společnost
- deformace osobnosti
- normy a zákony společnosti
- morálnost
- neschopnost komunikace
- tělesnost
- panenství
- čistota a ušlechtilost

Keywords

- psychological novels
- novels of the „Stream of Consciousness“
- the main character consciousness
- the character's individuality
- a mental narration
- society
- deformation of personality
- social standards and rules
- morality
- inability of communication
- fleshliness
- virginity
- purity and nobility

Obsah

1. Úvod,
2. Život a dílo László Németha
 - 2.1. Životopisná data a počátky Némethovy spisovatelské dráhy
 - 2.2. Próza
 - 2.3. Drama
 - 2.4. Eseje a studie
3. Román „Smutek“
 - 3.1. Děj románu
 - 3.2. Interpretace románu
4. Román Hrůza
 - 4.1. Děj románu
 - 4.2. Interpretace románu
5. Román Smíření
 - 5.1. Děj románu
 - 5.2. Interpretace románu
6. Společné znaky postav Némethových psychologických románů
7. Antické vlivy
8. Virginie Woolfová a její romány „proudu vědomí“
9. Závěr
10. Použitá literatura

1. Úvod

Hrdinky románů László Németha, spisovatele, esejisty a dramatika, jsou jedny z nejvíce interpretovaných literárních postav maďarské prózy 20. století. Ve svých prózách a dramatech představuje Németh čtenáři bohatý vnitřní svět komplikovaných jedinců, kteří se nějakým určitým způsobem vymykají svému okolí. Specifickým oddílem Némethovy tvorby jsou romány psychologické – romány „Smutek“, „Hrůza“, „Hřích“ a „Smíření“. Jak už napovídají jejich názvy, tvoří jakýsi tematicky příbuzný celek, všechny podávají vnitřní analýzu duše jedinců, kteří se ocitnou v určité bezvýchodné situaci.

Hrdiny Némethových románů, kromě románu Hřích, kde je hrdinou muž, jsou vždy mladé ženy. A právě Némethovy analýzy výjimečné ženské duše jsou předmětem této diplomové práce. Pokusím se zachytit, jak se hlavní postavy Némethových psychologických románů mění v průběhu děje, proč se dostávají do bezvýchodných situací a jak na tyto situace reagují. Také způsob toho, jak Németh dosahuje oné niterné analýzy vědomí postav, bude v zorném poli mé práce.

V kapitole „Život a dílo László Németha“ představím autorovy životopisné údaje, počátky jeho spisovatelské kariéry, a také Némethovo kulturně společenské zapojení. Németh totiž nebyl jen autorem románů, byl také pozoruhodným žurnalistou, autorem dramát a esejů.

Jádrum diplomové práce jsou kapitoly, které se soustředí na konkrétní analýzu sledovaných románů. Jednotlivé kapitoly se věnují danému románu a interpretaci jeho hlavní postavy.

V kapitole „Společné znaky postav Némethových psychologických románů“ se pokusím poukázat na podobnost charakteristických znaků všech interpretovaných postav.

V dalších kapitolách akcentuji autory a směry, které významně ovlivnily Némethův spisovatelský rukopis. Upozorním na jeho ovlivnění antickým dramatem, především Sofoklovým, či na techniku „proudu vědomí“ Virginie Woolfové. Podobnosti a využití tendencí modernismu a antiky se pokusím vyložit na konkrétních interpretacích Sofoklovy „Antigony“ a dvou románů Virginie Woolfové – „K majáku“ a „Paní Dalowayová“.

Tato diplomová práce si klade za cíl interpretačně se zaměřit na postavy jednotlivých Némethových románů. Má jít o vlastní interpretační práci, která nemá primárně vycházet z již publikovaných interpretací jiných autorů.

2. Život a dílo László Németha

2.1. Životopisná data a počátky Némethovy spisovatelské dráhy

Prozaik, dramatik, esejista a překladatel László Németh (1901 – 1975) se narodil 18. dubna 1901 ve městě Nagybánya, které se nachází na území dnešního Rumunska. Jeho otec, původem ze Zadunají, byl středoškolským profesorem. V roce 1919 zakončil maturitou svá středoškolská studia a zapsal se na Filozofickou fakultu obor maďarština – francouzština v Budapešti. Již po několika týdnech svá studia ukončil a na jaře roku 1920 se zapsal na lékařskou fakultu. Tu úspěšně dokončil v roce 1925 a začal vykonávat lékařskou praxi. V témže roce se oženil, z manželství vzešlo šest dcer, přičemž jen čtyři z nich se dožily dospělého věku. V roce 1926 získal aprobaci zubního lékaře a otevírá si vlastní zubařskou ordinaci.

Némethova literární dráha začíná roku 1925, tehdy vychází tiskem jeho první literární práce. Povídkou „Horváthné meghal“ („Paní Horváthová zemře“) vyhrává soutěž vypsanou časopisem Nyugat (Západ). Od roku 1926 pak již pravidelně vycházejí jeho články v časopisech Nyugat, Protestáns revue (Protestantská revue), Társadalomtudomány (Společenská věda) a Napkelet (Východ).

Roku 1929 Némethovi vychází v časopise Napkelet první román s názvem „Emberi színjáték“ („Lidská komedie“). Stává se stálým kritikem Nyugatu a udržuje hluboké přátelství se spisovatelem Mihályem Babitssem. V roce 1931 skládá doplňující zkoušku z řečtiny a na krátkou dobu se zapisuje na obor řečtina na Filozofické fakultě v Budapešti.

Od roku 1931 spolupracuje s hnutím „népi írók“ („lidoví spisovatelé“, pozn. skupina mladých intelektuálů, převážně pocházejících z venkova, kteří se ve svých dílech snaží o poukázání na hospodářskou a intelektuální bídu maďarského venkova). V témže roce se Németh stává školním doktorem, a v tomto zaměstnání setrvává až do roku 1943. Rok 1932 je v jeho životě zlomový, tehdy se totiž rozchází s časopisem Nyugat, přerhává také své přátelství s Babitssem a 26. září 1932 vydává první číslo svého vlastního časopisu Tanú (Svědék). Tento list, který Németh plní především svými eseji a kritikami, vychází až do jara roku 1936, celkově vyšlo 17 čísel časopisu.

Od roku 1934 figuruje na několika významných kulturně – společenských pozicích: je jedním z redaktorů listu Válasz (Odpověď), vydává vlastní časopis Tanú a také hojně přispívá svými články do dalších revue.

V období války píše jen do několika málo časopisů, v roce 1943 odchází z pozice školního učitele do důchodu a v posledních měsících války je nucen se skrývat, po jistou dobu také společně se spisovatelem Gyulou Illyésem.

Po druhé světové válce působil jako profesor na venkovském gymnáziu. Čtyřicátá léta jsou pro Németha léty tvůrčí práce. V roce 1947 mu vychází román „Iszony“ („Hrůza“) a o rok později uveřejňuje svoje první překladové dílo (Thornton Wilder – Caesar).

Po roce 1948 se několik let věnuje pouze uměleckému překladu. Překládá Shakespeara, Ibsena, Lorku a další. V roce 1951 získává cenu Atilly Józsefa za překlad Tolstého knihy Anna Karenina. Z českých autorů si oblíbil Aloise Jiráska, přeložil dokonce několik jeho románů. Od roku 1957 se opět plně věnuje psaní a v témže roce získává Kossuthovu cenu.

Németh byl výjimečnou osobností, která v sobě spojovala osobitého autora románů, nápaditého dramatika, esejistu a zároveň osobnost tehdejší maďarské kultury. Byl organizátorem a pořadatelem mnoha kulturních podniků té doby.

Z literárního hlediska byl ovlivněn, jako každý maďarský spisovatel druhé třetiny 20.století, především generací Nyugatu, z jehož vlivu se však brzy vymaňuje a nachází svůj vlastní, osobitý styl. Némethova románová tvorba je silně ovlivněna světovými realisty, ale nejen těmi. Znalost světové literatury a práce s jazykovým materiálem jiných autorů při překladatelské práci kloubí v Némethovi autora, ve kterém se spojuje výjimečnost takových spisovatelů jako je Sofokles, Shakespeare, Tolstoj, Joyce, Woolfová a další.

Ke specifiku autorova uměleckého rukopisu patří nejenom rozhled humanitně-společenský, ale také znalosti z přírodovědných oborů. Ve svých dílech motivicky využívá obou těchto oblastí, mísí se v nich složka racionální, reprezentovaná světem přírodovědným, a složka emotivní, estetická. Ty pak spolu tvoří jednotu, která dělá Némethovo dílo tak osobitým.

2.2. Próza

Jak již bylo řečeno, dílo László Németha je velmi různorodé. Nejvýznamněji se uplatnil na poli románové tvorby.

Némethovým prvním vydaným románem je „Emberi színjáték“ („Lidská komedie“) – 1929 - časopisecky, 1944 - knižně. Na nejvyšším stupni hodnotového žebříčku hrdiny tohoto

románu stojí morálnost, stejně jako je tomu v tetralogii „Az Utolsó kísérlet“ („Poslední pokus“):

- „Kocsik szeptemberben“ („Vozy v září“)- 1937, česky 1967,
- „Alsóvárosi búcsú“ („Pout' na dolním městě“) – 1939,
- „Szerdai fogadónap“ („Přijímací středy“) – 1939,
- „A másik mester“ („Druhý z mistrů“) – 1941.

Celý tento cyklus pojednává o životě a vývoji hrdiny, který vyznává morálně čistý život podle vzoru svatých apoštolů.

Již tato Némethova první díla se vyznačovala psychologizujícím přístupem. Tento princip se plně rozvinul v jeho dalších románech:

- „Gyász“ („Smutek“) – 1935, česky 1963,
- „Bűn“ („Hřích“) – 1936, česky 1962,
- „Iszony“ („Hrůza“) – 1947, česky 1960,
- „Irgalom“ („Milosrdenství“) 1965, česky pod názvem „Smíření“ -1987.

Ve všech románech se projevuje realisticky provedená psychologická kresba osobnosti jednotlivých postav. Jednotlivé romány nespojuje ani tak soudržnost obsahová, ale spíše metodická. Skrze detailní popis světa postav, které jsou všechny uvězněny v jakési složité lidské situaci, je prováděna kritika společnosti, která zavádí hrdiny do slepé uličky. Svými romány konkrétně obžalovává třídní protiklady, předsudky a společenská očekávání. Nemůžeme však říci, že by šlo o společenský román. Ve středu Némethova zájmu stojí vždy hrdina, jeho aktuální problém a záznam jeho vědomí.

Všechny postavy románu jsou zajaty v určité základní lidské situaci a v rámci románu sledujeme, jaké jsou psychologické důsledky v jednání postav. Názvy románů pak vyjadřují onu základní situaci, ve které je hrdina uvězněn: ať už je to ad absurdum dohnaná póza smutku, hrůza z tělesnosti, hřích sociálního vykořisťování či nalezení pochopení pro lidské chyby.

Pro tyto psychologické romány se užívá označení „tudat regény“ – tento pojem označuje formu románu, který je podobný typu anglického moderního románu reprezentovaného Jamesem Joycem a Virginií Woolfovou. V těchto tzv. „románech vědomí“ stojí v centru pozornosti psychologická analýza vědomí hrdinů. Vyprávěcí technika románech je soustředěna ve vypravěčském zorném poli, které je totožné se zorným polem postav románu. Jde o jakýsi typ vnitřního monologu – „belső monologus naráció“.

Kromě románu Hřích, kde je hlavní postavou mladý nádeník Lajoš, stojí v centru Némethových románů ženy. Mezi jejich základní společné rysy patří disonance mezi vnitřním a vnějším životem, výjimečnost jejich osobnosti v dané společnosti, hledání mravnosti v životě, tragické nenalezení možnosti prožití šťastného života. Román Smíření se vymyká svým zakončením všem ostatním románům, jako jediný totiž nekončí tragicky, ale právě naopak harmonicky. Tento pozdní Némethův román je jakousi syntézou všech jeho předchozích děl.

Myšlenkově ve svých románech Németh čerpá z literatury řecké (Sofokles), z Freuda, Junga, Dostojevského, Prousta, Camuse, Mauriaca, Woolfové, Joyce, Moricze a dalších.

Tématu historie se věnuje v díle „Eszter Égető („Eszter Égetőová“) – 1956, kdy sleduje osudy několika generací, které spojuje postava hrdinky. Németh sleduje jak konkrétní lidské osudy, tak maďarské dějiny prvního desetiletí 20.století.

2.3. Drama

Téma historie je klíčové v Némethových dramatech. Hlavními postavami jeho dramát jsou světové a maďarské historicky významné osobnosti. Jsou to prototypy jedinců, kteří se vymykají společnosti svými ideály a názory. Tito jedinci jsou svým okolím nepochopeni a jejich touha povznést společnost k vyššímu stupni společenského vývoje je odmrštěna a pošlapána. O všem rozhodují postavy tzv. „mocných“. Ti se bojí, že s novými svobodami přijdou o aparát nadvlády nad lidmi. Proto jsou tedy nové ideály vždy znovu zavrženy.

Také v divadelních dramatech se projevuje Némethův psychologizující princip. Čtenář sleduje vnitřní pochody hlavních postav. Németh zároveň svým kritickým pohledem na postavy poskytuje nové zorné pole vnímání těchto významných osobností. Vedle stereotypních vlastností postav Németh ukazuje např. i na vlastnosti záporné nebo vlastnosti, které jsou čistě lidské, jako strach, lítost atd., takové, které nejsou obvykle připomínány u „velikánů“. Mění tak stereotypní pohled na tyto postavy. Dodržuje tím jak svůj románový realismus, tak přináší dramaticky ztvárněné konflikty.

Mezi tyto hry patří:

- „VII. Gergely“ („Řehoř VII.“) – 1937,
- „Cseresnyés“ – 1942,
- „Husz János“ („Jan Hus“) – 1948,

- „Galilei“ – 1953,
- „II. József“ („Josef II.“) – 1954,
- „Gandhi halála“ („Smrt Gandhiho“) – 1963.

2.4. Eseje a studie

Eseje, kritiky a studie nejrůznějších témat vydával Németh po celou svou spisovatelskou dráhu. Eseje, které publikoval ve svém časopise, pak shrnul do šestidílného svazku „A minőség forradalma I-III“ („Revoluce kvality“) – 1940-43. Eseje se věnují tématům společenským, politickým, přírodovědným, literárním i všeobecně kulturním.

Mezi základní ideje Némethova životního názoru patří harmonický světový názor, sociální citlivost, obroda maďarské společnosti, atd. Németh vyznával tzv. „mélymagyarság“ („hlubinné maďarství“), jakousi specifčnost maďarské národní povahy. Jedná se o historicky a biologicky hluboce zakořeněnou osobitost Maďarů.

Nejznámější svazky esejů:

- „Magyaraság és Európa“ („Maďarství a Evropa“) – 1935,
- „A minőség forradalma I-III.“ („Revoluce kvality“) – 1940- 1943,
- „Az értelmiség hivatása“ („Poslání inteligence“) – 1944,
- „Sajkódi esték“ („Večery v Sajkódu“) – 1961,
- „A kísérletező ember“ („Člověk experimentující“) – 1964,
- „Kiadatlan tanulmányok I-II.“ („Nevydané studie“) – 1968.

3. Román Smutek

Román Smutek vychází v roce 1935 a do češtiny byl přeložen roku 1963.

3.1. Děj románu

Román je situován do prostředí malé vesnice. Sledujeme tragédii mladé ženy Žofky Kurátorové, která ztrácí po krátkce trvajícím manželství svého muže. Několik měsíců po manželově smrti je sice Žofka stále zasažena touto bolestnou ztrátou, plně se však věnuje svému synovi a práci v hospodářství, aby tak svou činorodostí překonala svou bolest. Žije se svým malým synem u manželových rodičů. Ač zasažena tragédií, žije Žofka klidným životem, její stesk po manželovi postupem času pomalu odplývá. Cítí však, že kvůli společenským konvencím, musí zachovávat smuteční masku, která vdově přísluší. Nenachází ve svém srdci touhu po veřejném vyjadřování toho, jak hluboký je její žal, nechce ale zároveň svému okolí dávat příležitost ke kritice vlastního chování. Proto se přetvařuje před celou vesnicí, před svým okolím, nestojí o utěšování sousedek, které jí již předpovídají šťastnou budoucnost s novým manželem.

Přibližně půl roku od pohřbu manžela vypukne mezi Žofkou a její tchýní spor. Na Žofčina syna totiž tchýně stále nechce přepsat slíbené dědictví. Tchýně tedy vymyslí lest, jak nepřijít o majetek a zároveň zachovat vnukův nárok. Rozhodne, že se její mladší syn stane Žofčíným novým manželem, a pak tedy zůstane půda stále rodinným majetkem. Tchýně se snaží přimět svého zakřiknutého syna, aby se o Žofku ucházel. Žofka toto pletichaření a dohazovačství nejprve sleduje s úsměvem, brzy se v ní však vzedme nesouhlas s tím, aby se stala ženou bratra svého zesnulého muže. Švagra stíhá krutými žerty, zesměšňuje jeho nevýraznou povahu a častuje jej útočnými poznámkami. Když tchýně prohlédne, že není naděje na uzavření tohoto vztahu, atmosféra v domě se okamžitě zhorší a Žofka se rozhodne k odchodu. Nechce se vrátit do domu svých rodičů, kde zrovna v plném proudu probíhají námluvy její mladší sestry s vlivným notářem. Žofka chce všem jednak dokázat svoji samostatnost, jednak ze žárlivosti nechce být příliš na blízku mladší sestře, která hledí vstříc šťastné budoucnosti, o níž Žofka přišla. Rozhodne se tedy za pomoci rodičů zakoupit malý domek ve vesnici, kde chce nadále žít sama.

Brzy na ní však samota začne působit velmi tíživě. Po celý den je pouze ve společnosti svého malého chlapce. Ve své samotě si najde cestu ke své nejmladší sestře Marce. Ta se jí jednoho večera svěří se vzplanutím k mladému rotmistrovi. Marka moc dobře ví, že muže, na

kterého si myslí, jí nikdy rodiče nedovolí pojmout za manžela. Žofka uděluje Marce lekce ve svádění mužů, jakožto starší a zkušenější žena. Avšak jedna krátká rozmluva obou sester s rotmistrem způsobí, že Žofčina tchyně rozšíří po vesnici kruté pomluvy. V nich obviňuje Žofku z toho, že jen několik měsíců po manželově smrti se již snaží získat nového muže. Tato křivda se Žofce hluboko zaryje do srdce. Upne se pouze na to, aby ospravedlnila svou čest před celou vesnicí. Když tuto pomluvu před Žofkou vysloví sama její matka, rozhodne se vzít k sobě do domu nájemnici, vdovu z Pešti. Bere ji však k sobě jen proto, aby umlčela klepy své tchyně a aby mohla vyčíst svou křivdu matce, nikoli proto, aby našla společníka ve své samotě. Žofka vidí ve své rodině jen spojence vesnice, kteří čekají na její prohřešky. Začínají ji šířat pocity žárlivosti vůči sestře a celé rodině. Záleží jí jen na tom, jak bude vypadat před okolní společností, jak dokáže obhájit své vdovství. Svou nájemkyni si stylizuje do postavy dozorce a sebe sama do trpitelské polohy mladé, ale nadměru cudné vdovy.

Nová nájemnice, vdova Kiszelová, touží po zábavě, po vřelé společnosti, které může sdělovat své vzpomínky a zážitky. Žofka nejprve tuto roli těžko přijímá, brzy však také nachází zálibu ve svěřování se. Aby se alespoň před někým ospravedlnila z pomluv, očerňuje před Kiszelovou rotmistra a tropí si z něj kruté žerty. Žofčina touha obžalovat celý svět ze své křivdy sahá až tak daleko, že vypráví Kiszelové i nepravdivé příběhy o zlé povaze své tchyně, ale také podrobnosti ze života rodiny Kurátorových, o nočních hádkách rodičů či otcových milostných záletech. Cítí zvláštní úlevu při tomto zlostném žalování. I když Kiszelovou nenávidí za to, že zná všechny podrobnosti rodinných prohřešků, potřebuje ji jako svůj denní chléb. Kiszelovou navštíví syn Imre, který z ní vyláká velké množství peněz a zase zmizí. Kiszelová pak ve zlosti odkrývá také svá rodinná tajemství, křivdy a nepravosti svého muže a syna.

Žofka však náhle ztrácí zájem pokračovat v těchto rozhovorech. Uzavírá se před celým světem do světa vlastního, světa snového. Zde si ve svých vzpomínkách navozuje pocity štěstí a spokojenosti, vrací se ve snech do dob, kdy byla mladou dívkou, do dob svého manželství. Svého muže si glorifikuje a ve vzpomínkách mu přidává vlastnosti, které vůbec neměl. Vymýšlí si sama pro sebe historky plné zamilovanosti, které se však nikdy neodehrály. Propadá se do letargie a nečinnosti. Vidí sebe sama jako zavřenou v hrobce. Po dobu této její duševní nepřítomnosti se jí vzdaluje její syn Šándor. Žofka se na syna upne jako na jediný středobod svého světa, nemá však dostatek trpělivosti. Syn si navykl na matčiny mrzuté stavy a její náhlý zájem vnímá rozporuplně. Raději tráví čas u sousedů s jejich tělesně nemocnou dcerou Irmou. Žofka na Irmu žárlí, snaží se nejprve Šándora k sobě přitáhnout drobnými úplatky, vymýšlí pro něj hry, chlapec však nechápe matčinu přílišnou snahu. Poté se matka

snaží přimět chlapce k poslušnosti silou. Když však ani to nepomůže, upadá zpět do svého letargického stavu. O nic se už nezajímá, ani o chlapce, jen sedí sama po tmě ve svém pokoji a nechává se unášet vymyšlenými vzpomínkami.

Jednoho dne přináší sousedka bezvládného Šándora domů v náručí, chlapce se zmítá v horečce. Žofka v noci nad ním bdí, a když se mu ráno udělá dobře, cítí obrovskou úlevu. Je veselá, najednou ví, jak si s chlapcem hrát. Šándorovi se však brzy opět přitíží, přivolaný lékař ale Žofku uklidňuje, že nepůjde o nic těžkého. Chlapcův stav se přesto nelepší. Žofka vykonává svou mateřskou roli jako stroj, někdy propadne úzkostným stavům ze strachu o syna, jindy se jí myšlenky zaběhnou zcela jinam. Přesto však hledí na to, aby nikdo nemohl říci, že se nezachovala při nemoci syna mateřsky. Neúnavně sedí celé noci u synovy postele, nechce si jít lehnout, to vše ale dělá jen z toho důvodu, aby ji někdo nepomluvil, ne aby bděla nad synem z čistě mateřských citů. Šándorův stav se horší a lékař již jen konstatuje, že v blízké době zemře. U malého chlapce se střídají příbuzní i sousedi, dokonce k jeho lůžku přijde také Žofčina zneprátelená tchýně, chlapcova babička. Žofku tato situace opravdu dojme a poprvé se v této chvíli pláčem prolomí hráze jejího opravdového smutku. Nejvíce však Žofku děsí strach z osamělosti na světě. V poslední chlapcově noci, když už je jeho tělíčko chorobou značně postižené, odmítne mu Žofka, i přes chlapcovo naléhání, svou náruč, ze strachu před nákazou i ze zhnusení z jeho umírajícího těla.

Po Šándorově smrti opět upadá do otupělosti, nedokáže příliš komunikovat s okolím. Pohřeb absolvuje především jako představení pro vesnici. Cítí však svou vinu na chlapcově smrti. Vyčítá si, že se mu příliš nevěnovala, že její péče nebyla dostatečná, a proto chlapec zemřel. Upíná svůj život jen k památce na syna, vyžívá se v každodenní péči o chlapcův hrob. Stále více a více se zatvrzuje vůči svému okolí, dokonce i vůči svému otci. Kiszlová zatím plánuje provdat svého syna Imreho za Žofčinu mladší sestru Marku. Pochlebuje Žofce, protože ví, že se rodina Kurátorových nebude chtít smířit s mužem, který není movitým sedlákem. Také Žofka však po jisté době pocítí k Imremu jakési pouto, a tak, v žárlivosti na mladší sestru, brání Kiszlové, aby vodila svého syna k ní do domu, protože se sama nechce dostat do řeči. Kiszlová se po této hádce odstěhuje a Žofka zůstává v domě sama ve své zatvrzelosti. Její jedinou životní náplní je péče o hrob syna. Tak se uzavírá příběh Žofky Kurátorové.

3.2. Interpretace románu

Román o bolesti, osamělosti a úsilí zachovat si dobrou pověst, je psán er-formou. Vypravěč sleduje osud hlavní hrdinky Žofky Kurátorové. Nepopisuje jen to, co vidí jako divák, ale nahlíží také do Žofčina vědomí. Můžeme tedy prostřednictvím vypravěče sledovat Žofčiny psychické pochody, její myšlenky, plány i nejtajnější sny. Některé části románu tak působí jako souvislý vnitřní monolog postavy. Vypravěč je jakýmsi typem vševědoucího vypravěče. Nezprostředkovává totiž toto vnitřní vědomí jen u Žofky, ale také u některých vedlejších postav, a to především u postav ženských, které jsou hybateli děje – např. Kováčsová – Žofčina tchýně, Kiszlová atd. Vypravěč však nejenže prezentuje myšlení postav, on také některé jejich výroky zpochybňuje, popř. dekoduje některé výroky Žofky. Jde o jakési zprostředkované vyprávění postav vypravěčem, dokládá, co je a není pravda, a sám dokresluje realitu. Některé postavy totiž v určitých okamžicích vnímají jen to, co očekávají, co chtějí, a tvoří si tak částečně realitu vlastní.

Vypravěč věnuje největší pozornost vědomí hlavní hrdinky, na konci románu se však tato perspektiva mění. Vypravěčův pohled koresponduje s dějem, v závěru se Žofka zcela uzavírá, její osobnost se vytrácí, a tak vyprávěcí perspektiva přechází k vedlejším postavám, v popředí tedy stojí obsahy vědomí vedlejších postav. Tato narativní metoda, kdy se se ztrátou osobnosti postav mění také vyprávěcí technika, můžeme nazvat jakýmsi psychologickým proudem vědomí. Jde o proud vědomí, který je závislý na psychickém stavu postav. Hlavní postavu pak sledujeme očima ostatních hrdinů.

V románu se tedy uplatňuje několik perspektiv vnímání hlavní postavy:

- pohled vypravěčův – provází dějem, zrychluje jej nebo zpomaluje, zároveň komentuje a upravuje pohledy ostatních, jeho perspektiva je podávána jako jediná pravdivá,
- pohled hlavní hrdinky – prostřednictvím jejího vědomí sledujeme její sebevnímání a nejniternější myšlenky,
- pohled ostatních postav – to, jak vnímají hlavní hrdinku, jak vystupuje v očích každé jednotlivé postavy.

Román je jakýmsi zachycením proměny Žofčiny osobnosti. Sledujeme hlavní postavu od okamžiku smrti jejího muže, resp. od okamžiku několika měsíců po jeho smrti. V románu není zobrazen pohřeb Žofčina manžela, důležitý bod života postavy. Autor započiná děj

románu až v okamžiku, kdy se Žofka ocitá v prvních kritických momentech vztahu své osoby a jejího okolí.

Tématem románu je žal mladé vdovy, který je doveden až k absurditě. Tento truchlivý, zatvrzelý postoj se stává až farizejskou pózou. To, proč se Žofka uzavírá do této pózy, má hned několik důvodů.

Prvním z nich je venkovská společnost a Žofčino místo v ní. Žofka žije ve společenství malé vesnice, kde tradice, společenská morálka a předsudky hrají důležitou roli. Vraťme se zpět k samotnému textu. Žofka pocítuje, že po manželově pohřbu musí vyjadřovat smutek tak, jak jí předepisují zvyklosti. Ona sama se se ztrátou muže vyrovnává ve své duši, vesnice však po ní vyžaduje projevy smutku také na veřejnosti.

„K večeru si někdy odskočila k rodičům. Lidé zevlující před vraty na ní hleděli, jako by se ani nedívali na ni, ale na její neštěstí. V jejich pozdravu bylo něco nezvyklého. Žofka znala ten tón, předtím se i ona stranívala postižených s takovou podivnou úctou. Sousedy už dávno minula, a v zádech pořád cítila jejich pohledy, představovala si, jak o ní něco prohodí a potom si znovu zopakují případ jejího muže, jako už tolikrát. Pod bodavými pohledy Žofka poněkud napjala kříž a pocítila hryzení svědomí, protože v sobě nenalezla onu velkou bolest, které platil zdrženlivý obdiv sousedů.“¹

„Snažila se co nejrychleji vybědnout z tetčina mazlavého utěšování a dodatečně se pokoušela pocítit ono zoufalství, které naplňovalo její slova. Rozlítostňování vyžadovalo však stále úpornější úsilí, a proto si pozvolna zvykala na ten nesoulad mezi svým chováním a skutečnými city, naučila se odpovídat na bolestné pohledy a nařikavé povzbuzování bez citu a dbala jen o to, aby ji, mladou vdovu, nepomluvily.“²

Když je Žofka veřejně pomluvena svou tchýní, že nezachovává svému mrtvému muži dostatečnou úctu, poprvé se u ní projevuje zlostný stav mysli – touha po pomstě. Cítí se celým světem pošpiněna. O to víc pálí Žofku tato křivda proto, že se o ní dozvídá z úst vlastní matky, která vyslovuje onen odsudek:

„Vidíš, a přitom lidi říkají, že taky víš o někom, kterým bys nezhrdla.“³

¹ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 7.

² Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 8.

³ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 27.

„Člověk si musí dávat pozor na každý krok. Tady není pravda to, co je pravda, ale co lidé říkají.“⁴

Vesnice a společnost, její normy - to je to, co po celou dobu utváří Žofčinu osobnost. Úsilí zachovat si tuto svou čest z ní dělá člověka osamělého, zatrpklého. Žofka je nevědomky utvářena tlakem předsudků a míněním vesničanů. Vesnické tradice očekávají, že vdova bude oblečena ve smutečním šatu. Žofka si nasazuje na obličej smuteční masku, která je určena pro společnost vesnice. Vede velmi prázdný život, dopadá na ní tíha předsudků. Příliš dobře cítí, že každý ve vesnici chce o ní vědět vše, to, jak se cítí, na co myslí. Žofka však nikdy ze svého trápení neviní společnost samu, viníky vidí ve své rodině, v Bohu, v sobě samé, ale tlak vesnice jako by si ani neuvědomovala. Ona kritika vesnice přichází od postavy, která, ač není přímo spojena s vesnicí, do jejího koloritu však zapadá. Tou postavou je postava vdovy Kiszelové, ta vynáší odsudek venkovského života, a to z pozice tzv. „městského člověka“. Ač Kiszelová také pochází z vesnice, prožila život v Pešti, a proto se cítí být intelektuálně výše než všichni ostatní. Když se chce Žofce vlichotit, pronáší svůj soud.

„Ale věřte mi, je to všechno proto, že se každý stará o toho druhého, hledají na sobě hnidy jako opice. Aby si třeba vzali knihu, to ne, a z toho všeho pomlouvání jim žlukne mozek a oni cítí pach jen toho druhého.“⁵

Postava Kiszelové je postavou, která představuje onen typ ženy, jež se podílí na vytváření norem a předsudků venkovské společnosti. Ačkoliv se sama chce z této společnosti vyčlenit, je jejím přesným obrazem, svými pomluvami a pletichaření.

V okamžiku, kdy by již i Žofka mohla odhodit smuteční šat, není schopna už z tohoto kruhu vystoupit, je natolik zajatá dokazováním své morální bezúhonnosti, že se už nedokáže vrátit k normálnímu životu.

Román také realisticky vykresluje společenský kontext vesnice dvacátých let. Autor představuje čtenáři určité typy vesnických postav, v tom je Németh věrným pokračovatelem Zsigmonda Móricze.

Žofčina sebetrýznitelská póza je zapříčiněna různými křivdami jejího okolí. Ta první přichází od matky jejího manžela. Především tato pomluva v Žofce urazí její hluboko

⁴ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 28.

⁵ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 48.

zakořeněnou morálnost. To je ten okamžik, kdy Žofka začíná přemýšlet zlostně, kdy také ona svým jednáním ubližuje jiným. Je to například okamžik, kdy chce Žofka před Kiszellovou obhájit svou čest, a tak si vymýšlí historky o záludném dohazovačství své tchýně. Tyto historky jsou však jen částečně pravdivé. Nejvíce zlosti projeví vůči člověku, který jí samotné nijak neublížil, proti rotmistrovi, který v ní opět rozechvěl dívčí srdce, dvořil se Marce a sám neměl žádnou vinu na pomluvách. Ve svých představách vytváří pak zlostný obraz, který prezentuje Kiszellové.

„Chudák rotmistr zchroml, ramena se mu zkosila, brada otekla, oči mu vylezly z důlků. Žofka se na něm strašlivě mstila za ten okamžik, kdy se opřel o plot a dal trochu roztát její ztuhlé krvi. Rozsápala toho ničemu, s nímž se lidé odvážili přivést ji do řečí, že už sama k němu necítla nic než lítost.“⁶

Další silnou křivdou je křivda její vlastní matky. Žofka nechce matce odpustit, že jí, své dceři, nevěřila. Žofka si k sobě domů bere Kiszellovou také proto, aby se pomstila právě matce. Ví, že matka s tím nebude souhlasit, aby rodinu nepomluvili, že si vlastní dcera musí brát nájemníka, aby se užívala. Celý jejich vztah je založen na přetvářce. Několikrát v průběhu románu sledujeme situaci, kdy matka přichází za dcerou, aby ji k něčemu přemluvila či donutila. Vždy však volí taktiku obšírného vytáčení se, kterou však Žofka vždy bystře rozpozná. Matka nikdy nedokáže Žofce říci, co si opravdu myslí. Také matka je prototypem ženy vesnice, která je svázána místními normami. Hledí si především toho, co se sluší. To přesně vystihuje ukázka z románu, která pojednává o chvíli těsně před smrtí Žofčina syna:

„Podobný duševní stav Kurátorová už zažila. Když například překvapila muže s jinou, trpěla snad ještě víc, a přece přišla tenkrát z vinic s tváří klidnou, bezvýraznou, a laskavě odpověděla všem, kteří jí za ploty kynuli na pozdrav. Mohla by se ovládnout i tentokrát, ale nyní se musela zachovat jinak, musela projít ulicí s pláčem, rozháraná, sotva dechu popadajíc, okázale musela zanést domů tu strašnou zprávu, která přivádí i vážnou, ukázněnou stařenu z míry.“⁷

Žofčina křivda se mění ve vztahu k vlastní rodině v žárlivost. Ta se projevuje ve vztahu k mladší sestře Ilce. Žofka v ní vidí vše, co ona ztratila. Mládí, bezstarostnost, muže,

⁶ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 50.

⁷ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 122.

dítě a blahobyt. Závidí sestře vyšší postavení a odsuzuje její povýšené chování měšťské paničky. Vyčítá matce, že Ilka je protežována, že nedostávají všechny dcery stejným dílem.

„Pustila se do matky: -Vy se také scuknete kde s kým, jen abyste mě mohli pomluvit. Snad byste byli docela rádi, kdybyste mě přivedli do řečí, abyste se pak o mě nemuseli starat. Je vám zatěžko obdělat ten kousek mého políčka. Ale slečna dcera se může klidně válet v náručí pana notáře. Zaslouhovali byste, aby ji zbouchl a pak vám ji tu nechal na krku.“⁸

Žofčina nenávisť k sestře, ale i k dalším členům rodiny, postupně roste.

„Ilka se stejně jen šklebí, když přijdu domů. Vejdu do pokoje, dívá se na mne takovým pohledem, že raději hned zmizím. A když sedím venku v kuchyni? To zas láteří Pali, že musí orat i moje pole. A že prý já už mám dům, a on ještě ne. Copak to mám za potřebí, aby mě každý nenáviděl?“⁹

Komplikovanější je již vztah Žofky a její mladší sestry Marky. Marka představuje Žofčin protiklad. Žofka je před smrtí muže mladá, čínorodá, chytrá dívka, oproti tomu Marka, dobromyslná, spíše jednodušší povaha, ale pracovitá a trpělivá. Marka nemá tak výbušnou povahu jako Žofka, stojí v rodině ve stínu sestry Ilky. Marka je nejprve Žofčinou přítelkyní v samotě. Když se svěřívá svému vztahem k rotmistrovi, také Žofka cítí jakési rozjaření své duše. Skrze svou setru prožívá vztah, který je jí jinak odepřen. Zároveň však v sobě objeví pocit škodolibosti, jako by skrze Marčinu zamilovanost překračovala zákony domu. Nedostupný ženich, který není děvčete Marčina postavení hoden, představuje jakési porušení konvencí, vymanění se ze zajetých mantinelů.

Nejvřelejší vztah v rodině má Žofka s otcem. Jeho postava se vždy objevuje v rozhodujících okamžicích děje. Ať už kdokoliv promlouvá Žofce do duše, když jí chtějí k něčemu přemluvit, nějak jí ovlivnit, nikomu se nikdy nepodaří dostat Žofku na svou stranu. Jediný otec dokáže Žofku alespoň částečně vyvést ze své zatvrzelosti. Žofka s láskou vzpomíná na chvíle strávené v dětství s otcem. Postava otce však sama o sobě nepředstavuje postavu, která změní Žofčin osud. V rozhodujících chvílích vždy přijde, nabídne jakousi variantu řešení nastalé situace, ale zároveň nedá onen impulz pro Žofčino konečné rozhodnutí. Žofka je často při rozmluvě s otcem již nakloněna dát na jeho radu, ale v poslední

⁸ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 29.

⁹ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 36.

chvíli nedokáže otec zatlačit na správném místě a dokončit tak svůj úkol. Žofka pak vždy od těchto úmyslů couvne.

Žofčin vztah k rodině je založen na pocitu toho, že o ní rodina neprojevuje dostatečný zájem, má pocit, že ji vnímají jen jako obtíž.

Blížeji než vlastní rodina je Žofce její nájemkyně vdova Kiszelová. Žofčin pohled na Kiszelovou se v průběhu románu mění. Před nastěhováním do jejího bytu vidí Žofka v Kiszelové až nadpozemskou mocnost, mytologickou bohyni, která se má stát jejím karatelem, nástrojem Žofčina utrpení. Žofka v sobě buduje pocit, že pro svou čest musí vše obětovat, a to skrze tuto ženu. Po sblížení a důvěrném sdělování svých křivd nachází Žofka v Kiszelové spojence ve své samotě. V této části románu je zdůrazněna symbolika motivů noci a tmy. Jen pod rouškou tmy sděluje Žofka své křivdy, jen tehdy, když jí nelze vidět do tváře, kdy nelze poznat, zda mluví pravdu či lež.

„Ty dvě ženy se mnohdy ani neviděly, jen pod Kiszelovou občas vrzla židle a Žofčin suchý, šeptavý hlas rozséval po pokoji rodinná tajemství. Noční sváry rodičů, otcova dobrodružství, nenávisť mezi sourozenci, malicherné potměšilůstky při námluvách, to vše vyvěralo z hlubin jako vody černého pramene a spojovalo se s mírnějšími vodami noci.“¹⁰

Ve dne postavy nedokážou najít společný jazyk, v noci pak obě vedou monology o svých utrpeních. Obrazy tmy, černě a rakve jsou v románu časté. Žofka například vidí ve snech svého nebožtíka muže uloženého v rakvi, v hrobce, a přesně tak se cítí i ona sama. Vidí svůj život jako jen o něco větší hrobku, kryptu. Nejsilněji však působí motiv stínu pro označení Žofčiny osobnosti. Tento motiv se objevuje stále častěji směrem s postupujícím rozkladem Žofčiny duše. Stín označuje beztvary, vyprázdňovaný prostor.

„To ticho bylo pro Kiszelovou nesnesitelné. Vyslala proto k mlčícímu stínu slibné popíchnutí...“¹¹

Dalším silným motivem je motiv šátku, ten neustále zakrývá Žofčinu mladou tvář. Na důkaz smutku jej Žofka vždy stáhne hlouběji do čela. Šátek symbolizuje jakousi beztvárnost,

¹⁰ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 55.

¹¹ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 56.

život v zapomnění, v šeru. Společně motivy stínu, šátku, šera a tmy vytvářejí nový prostor Žofčina světa, života – neživota, života v hrobě.

Se sílícím pocitem, že celá vesnice jen sleduje, co Žofka udělá, pak považuje Kiszelovou za vyzvědačku, kterou poslala vesnice, aby věděli, jak vychovává svého syna. V této fázi již přechází její duševní stav v paranoiu.

Žofka velmi touží odhodit svou „rakev“, chce se vrátit k normálnímu životu, ale již neví, jak vystoupit z kruhu, který si sama vytvořila.

„Žofka si vtáhla černý šátek ještě hloub do očí, a když procházela dvorkem, pozorovala svůj ostrý černý stín. Jako havran, už třetí rok chodí ve smutku, těch šatů se už nikdy nezbaví. Měla zlost na celý svět, složený z blankytné modře, zářivého zlata a oslnivé běloby. Zůstane černým krtkem a na denním světle se již nebude ukazovat.“¹²

„Měla mizernou náladu. Řvát se jí chtělo, jak trpěla dobrou náladou ostatních a jasem okolního světa.“¹³

Tím, kdo ji dokáže vtáhnout do života, je syn Kiszelové, Imre. Ačkoliv mu neprojevuje žádné sympatie, uvnitř cítí jakousi dívčí rozechvělost. Dokonce, když se bezprostředně po synově smrti modlí u jeho těla, jak zaslechne Imreho hlas, nedokáže své myšlenky soustředit k modlitbě, ale snaží se zachytit Imreho slova. V závěru knihy dokonce v jejich rozhovoru vyloudí Imre na Žofčině tváři úsměv, snad poprvé v celém románu. Je to ale také on, kdo zcela uvrhne Žofku mimo okruh lidí. Když si Žofka uvědomí, že tento muž by mohl patřit její sestře, rozhodne se raději ode všeho odříznout, od lidí a od světa. Touží už jen po smrti.

Stejně jako v románu „Hrůza“ je i zde důležitým motivem jednání hlavní postavy její mateřství. Žofka po manželově smrti svého syna citově zanedbává. Nepřistupuje k němu jako k malému chlapci, ale vyžaduje od něj partnera ve své samotě. Často s ním jedná jako s dospělým, resp. vyžaduje od chlapce takové chování, které si on ve svém mládí ještě nedokáže vysvětlit. Žofka touží po tom, aby ji chlapec projevoval věrnou lásku. Když se snaží chlapci v určitém okamžiku přiblížit, nedělá to z čistě mateřského popudu, její jednání je opět hnáno žárlivostí a strachem, že někdo může pomluvit její nedostatečné starání se o chlapce.

¹² Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 83.

¹³ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 83.

Žárlí na dceru sousedů, ke které má chlapec blízko. Neuvědomuje si, že chlapec ve své samotě sám hledá přítele. Irma je mrzák, a také je ve svém dětství osamocena. Při chlapcově nemoci Žofka sice pociťuje smutek, ten je však spíše způsoben strachem z naprosté osamělosti Žofčina dalšího života.

„Umřel mi muž, mám jen to dítě, kdyby mi umřelo i to, jsem docela sama...“¹⁴

Chlapcovy poslední dny nemoci spíše vnímá jako smuteční podívanou, ve které ona i chlapec musejí sehrát svou roli před publikem.

„...seděla na pelesti a nakláněla se nad sípající děcko, ale byla to cizí bytost, kterou pohybují pohledy těch zvířecky cizích žen, a ona musí blednout a vzlykat tak, aby splnila jejich očekávání.“¹⁵

Necítí hluboký žal nad ztrátou svého syna, dostává se spíše do jakési otupělosti, ze které nemůže vybřednout.

„I duši měla strnulou jako ramena a chvějící se brada i proud slz byly stejně cizí jako drsná pleť návštěvnic. Zdála se jí, že na ochrnuté tváři pláče škraboška. Od té chvíle, co odešel lékař a ona tu zůstala v náručí se vzrušeným děckem, stále více se jí šířilo tělem i duší to dřevěnění, které ji nebránilo v chůzi ani v řeči, byla dokonce schopna projevovat i vnější známky utrpení, avšak sebe necítila, necítila do nitra obrácené kořeny bolu.“¹⁶

Žofka se chová jako loutka, tupě přijímá svou roli, z povinnosti sedí celé noci u chlapcovy postele. Když však o poslední chlapcově noci vrcholí jeho utrpení, jeho tělo podléhá smrtelné nemoci, Žofka odmítne poskytnout blouznícímu chlapci svou náruč a zhnusena jeho tělesností, lehá si do jiné postele, ze strachu z nákazy nemocí. I když si sama později toto své jednání vyčítá, není schopna se zachovat jinak.

¹⁴ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 104.

¹⁵ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 125.

¹⁶ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 125.

„Misto hošíka tu ležela malá zrůda. „Děším se svého vlastního těla, svého umírajícího dítěte,“ plísnila své bušící srdce, ale ten úděs byl co chvíli bezuzdnější.“¹⁷

„Maminko, vezmi mě k sobě,“ sténalo dítě, „vezmi mě k sobě, já se moc bojím,“ a pevně se chytilo matčiny ruky. Po Žofčině těle tančila strašlivá ledová hrůza. Ted' ve tmě měla pocit, že se k ní přibližuje jen umírající, bezvládné, rozkládající se tělo. Sloupla ze své ruky synáčkovy prstíky a sebrala všechny své síly, aby odpověděla dost laskavě. „Nejde to, broučku, spinkej, uvidíš, že usneš.“¹⁸

Žofka, spíše než s bolestí, se zájmem sleduje poslední vteřiny jeho života. Po jeho skonu se sice bojí toho, že také ona může být nakažena, ale zároveň začíná pociťovat úlevu ve smrti. Svým způsobem touží také ona zemřít a ukončit své trápení. Vnímá svůj život jako nekonečné utrpení, které srovnává s ostatními, šťastnými lidmi.

Také chlapcův pohřeb je jakýmsi představením. Žofka mechanicky koná to, co se od ní očekává. Její výkřik nad chlapcovou rakví je však opravdový. Ne že by toužila zemřít spolu se svým synem, ona touží zemřít, aby ukončila svůj pozemský život sama za sebe. Nechce už začínat nový život, má pocit, že Bůh ji zavrhl, a proto vedle ní všichni živí musí zemřít. Má pocit, že není stvořena pro to, aby byla šťastná jako ostatní.

Žofka celý život nechodila do kostela, nemá k náboženskému vyznání žádný vztah, nemodlí se k Bohu s prosbou o pomoc, ale odvolává se na Boha, když vyčítá své životní křivdy. Na Boha a na svou rodinu. Její povaha se během příběhu značně proměňuje. Žofka zatrpkne, je ovlivněna jen míněním svého okolí, a i když si snaží namluvit, že mínění ostatních ji nezajímá, touží po tom, aby její osoba byla spojována jen se ctností, samostatností a ad absurdum dohnanou mravností.

„Hrála si na pyšnou, říkala si, že kašle na jejich mínění, ale den ode dne ji víc trýznila zvědavost, co se ted' o ní mluví ve vsi.“¹⁹

Žofka představuje postavu ženy, která žije zcela uzavřena v zákonu pospolitosti, odívá se do forem, které jí přikazuje dlouholetá tradice vesnické společnosti. Je pyšná, hrdá a svým smutkem vyhnáným ad absurdum se sama vyčleňuje z vesnické společnosti.

¹⁷ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 126.

¹⁸ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 131.

¹⁹ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 39.

Žofčina povaha je postupem času deformována, není to pocit bolesti, který ji tak ničí, ale právě ona extrémní poloha ctnosti, žárlivosti, osamocení, křivda a strach z toho, jak ona sama vypadá před společenstvím. Je to hluboko zakořeněný egoismus, který Žofku dostává až k totální samotě postavy.

Konec románu přesně nepodává, jak bude pokračovat Žofčin život, vypravěč však naznačuje, že Žofka ze své zatvrzelosti již nevystoupí a že i nadále povede osamocené a zlostí prosycené život. Tato strašlivá zbytečnost jejího osudu jakoby odkazuje k antickým vlivům, resp. k antickým dramatům, zvláště Sofoklovým (Antigona).

K antickým vlivům odkazuje také studie Miklóse Takácse, která se věnuje motivům vzpomínání a zapomínání. V Žofčině příběhu vidí konflikt **vzpomínání a zapomínání**. Tento protiklad je ještě rozšířen o další dvojici pojmů, a to konkrétně o dichotomii pojmů **osoba/jedinec a kolektiv**.

1. osobní zapomnění ↔ kolektivní očekávání

2. kolektivní zapomnění ↔ osobní vzpomínání

Na počátku příběhu proti sobě stojí Žofčino osobní a přirozené zapomínání. Ztráta manžela ji sice trápí, ale každodenní povinnost tuto bolest snižují. Postupně se jí přestávají vybavovat vzpomínky na manželovo úmrtí.

„Ode dne, kdy Žofce zemřel muž, uplynulo sotva několik měsíců, ale ona si ten den a co bylo před ním vybavovala už jen s námahou.“²⁰

Nejde snad o to, že by manžela nemilovala, svůj smutek však prožívá vnitřně, nepotřebuje jej někomu předvádět. Kolektivní očekávání ji však nutí, aby vytrvale všem dokazovala svůj smutek. Toto kolektivní očekávání je dáno kulturními představami vesnice, jde o jakési vzorově představené vzpomínání, jímž má vdova dát najevo svůj žal. K tomu také patří smuteční šat, ale i určité chování, které nesmí žádným způsobem ukázat radost nebo jiné pozitivní pocity.

„Žofka věděla, že za dva měsíce se nesluší ani trochu se vzpamatovat, a proto se snažila odpovídat hlasem stejně utrápeným, jakým se tázaly ony.“²¹

²⁰ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 5.

²¹ Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963, s. 7.

V průběhu příběhu se však dichotomie proměňuje, nastupuje tzv. kolektivní zapomnění. Ostatní postavy doporučují Žofce, aby se znovu provdala, aby nezůstávala sama a nepodléhala tak svému smutku. Žofka je však již příliš uzavřena ve své zlobě. Společnost sice uctívá památku zemřelého, ale nutí mladou vdovu k novému životu. Zatímco Žofka se v protikladu k tomu upíná k památce svého manžela a hnána křivdou, snaží se co nejvíce obhájit svou čest. Její osobní vzpomínání na konci příběhu ale již zcela neexistuje. Žofčina osobnost se totiž postupně deformuje a v závěru zcela ztrácí. Na její místo vstupuje vyprázdňená schránka, bez citu a bez sebe sama. Jediný cit, který ji ještě rozechřívá, je zloba. Miklós Takács ji nazývá sochou, ustrnulým stínem, zmrtnověnou rolí. Podstavec této sochy je pak společensky danou pózou. Žofka se mění v jakýsi stroj, ve stín, který lidé vnímají, ale nevěnují mu pozornost, není pro ně důležitý, stejně jako Žofka postupně přestává být důležitá pro své okolí.

Realisticky podaná mistrovská analýza proměny osobnosti hlavní postavy, její jednání a její duševní pochody detailně ukazují, jak tíha předsudků dovede rozleptat zdravou vitální bytost. Realistický přístup je přítomen v celém románu, až naturalisticky působí scény umírání Žofčina syna. Podobně realisticky a velmi podrobně je sledován postupný rozklad Žofčiny osobnosti. Postava se nedokáže vyrovnat s tragickými událostmi svého života, otázkou zůstává, jak by vypadal její život, kdyby nedošlo ke smrti jejího muže, zda-li by se v její osobnosti také začaly vynořovat pocity osamocení, zloby a nenávisti. Zda tedy jsou některé vlastnosti člověku předurčeny, nebo se vyvíjejí až okolnostmi života.

Németh staví postavu Žofky do vztahu k postavám dalším, k postavě otce, matky, sester, Kiszlové atd. V centru románu tedy nestojí jen osobnost hlavní hrdinky jako taková, ale také její vztahy k ostatním. Tyto vztahy jsou v mnoha ohledech narušené, deformované, a proto se postupně deformuje také osobnost samotné postavy.

4. Román Hrůza

Román Hrůza vychází v Maďarsku v roce 1947. Do češtiny byl přeložen v roce 1960, a to jako Némethovo první do češtiny přeložené dílo.

4.1. Děj románu

Děj románu je opět situován do vesnického prostředí, konkrétněji do Zadunají. Odehrává se v čase horthyovského Maďarska v údobí mezi 1. světovou válkou a hospodářskou krizí. Tématem románu je manželské soužití hlavní hrdinky a zároveň vypravěčky románu Neli Karászové a jejího muže Lexy Takaróa (v českém překladu Anny Rossové z roku 1972 bylo použito křestního jména Lexa namísto jména Sanyi uvedeného v originálu).

Román je rozdělen do třech částí. V prvním oddíle, pojmenovaném „Zásnuby“, sledujeme seznámení Neli a Lexy na venkovském plese měšťanských čtenářů. Lexovi imponuje Nelino chladné, odmítavé chování. Pod dojmem okouzlení Nelinou osobností se rozhodne změnit svůj mládenecky neuspořádaný život, pilně dostudovat školu a stát se zodpovědným, úctyhodným mužem. Neli nijak vřele neprojevuje náklonnost k Lexovi, ale zároveň jej ani přísně neodmítá. Ona sama však již od počátku cítí, že nechce být za Lexu provdána, touží spíše po samotě a klidu. Neočekávaná smrt jejího otce však mění zcela rodinné poměry. Neli se propadá do hlubokého smutku, do svého vnitřního světa a sleduje dění kolem sebe spíše jako na hony vzdálené divadlo, jehož není součástí. Najednou si Neli začíná uvědomovat, že je postupně svou matkou a Lexou vmanipulována do sňatku. Matčiny obavy o finanční zázemí rodiny vtlačí Neli do souhlasu se svatbou. Neli nedokáže v tu chvíli vystoupit ze své letargie a bránit se proti takovéto manipulaci. Lexova matka však nejprve nechce souhlasit se synovou volbou. Neli se cítí ukřivděně, vyslovením této své křivdy se však sama vmanévruje do okamžiku konečného rozhodnutí, které se snažila tak dlouho oddálit - zda se stane nebo nestane Lexovou ženou. Neli tedy rezignuje a sňatku se podvolí. První část románu je zakončena svatbou a svatební cestou manželského páru. Neli se z počátku lží pokusí oddálit první sexuální akt, nakonec však svolí pod dojmem lítosti s nešťastným manželem.

Druhá část románu nese název „Manželství“. Po návratu ze svatební cesty se Neli celou svou silou vrhne do práce v hospodářství, zvelebují domov a nachází alespoň částečný duševní pokoj v pilné práci. Cítí dokonce jakési uvolnění - je po svatbě, vše je tedy rozhodnuto a ona se snaží najít cestu ke společnému soužití s Lexou. Tento poměrně klidný stav narušují

jen stále se opakující náboženské pŕtky mezi Nelinou matkou, bigotní katoličkou a Lexou, který je evangelického vyznání. Matka nemŕže přenést přes srdce, že její dcera neměla katolický obřad. Neli otěhotní a přes počáteční děs ze svého stavu v ní uzraje naděje, že právě dítě bude novým naplněním jejího života, že snad v tomto tvoru najde trochu své duše, duše svého otce, duše kárászovské. Ještě během těhotenství dojde k nejsilnější hádce mezi Lexou a Nelinou matkou, ta se pak následně odstěhuje ke svým sestřám. Po porodu dcery Zuzanky v sobě však Neli nenalézá žádný niterný mateřský cit. Své mateřství považuje spíše za jakýsi ochranný kruh, který kolem sebe má a za který se může schovat před svým mužem i před celým světem do své samoty.

Jejich do té doby vcelku harmonický život se mění smrtí Lexova otce. Neli a Lexa se stěhují ze samoty do otcova domu ve městečku. Neli již v tu chvíli ví, že to pro jejich manželství nebude dobré. Chce zůstat na statku, ve své samotě, kde je jí nejlépe. V novém prostředí se cítí cize, všude vnímá nadvládu bývalé hospodyně, své tchyně. Té si sice váží pro její hrdou povahu, leč její podezřívavý pohled neustále se upírající na Neli a Lexova nezměrná synovská láska Neli ubíjí. Začínají se prohlubovat neshody mezi manželky, posiluje se především Nelin odpor k jakémukoli tělesnému sblížení s Lexou. Její pocit ošklivosti z vlastního muže stále sílí. Lexa se vrhá do podnikání a bere si vysokou pŕjčku.

Neli nachází svůj nový zájem v městské honoraci, konkrétně ve skupince manželových přátel, kteří se všichni bez výjimky mladé paní dvoří. Nejde o to, že by snad Neli chtěla manželovy přátele svést, spíše má potřebu vytvořit si ve společnosti jakési spojení. Po velkolepé oslavě Lexova svátku, kde byla Neli zahrnuta chválou a byla všemi obdivována, se poprvé sama od sebe stává původcem rozepře mezi ní a Lexou. Cítí totiž svojí moc a sílu, poprvé si také uvědomuje zlobu, která se v ní zakořeňuje. To, že si své zlé chování uvědomuje, ji však pokouší k tomu, aby zkoušela i nadále, co vše si k Lexovi může dovolit, jak moc si může vydobývat svůj vlastní prostor. Tuto situaci mění příjezd Lexova bratra Imreho a jeho ženy Růži. Neli již při předchozím setkání s Imrem pocítovala k tomuto nemluvnému muži náklonnost, jako by v něm cítila spojení své povahy. Imre její nové panské způsoby jednou větou odsoudí a Neli se rozhoduje zkusit nalézt nový smysl života – své dítě.

Pokouší se znovu najít cestu ke své dceři, ta však mezitím přilnula ke své babičce. Menší zájem o matku než o babičku, který dcera projevuje, probouzí v Neli spíše další bolest. Neli se zatvrzuje jak vůči Lexovi, tak vůči celému svému okolí, nepřátelsky uráží své bývalé obdivovatele, chce být zcela sama uvržena do své tragédii. Situaci ještě vyostří do města nově

příchozí lékař Jókuti, který o Neli začne také usilovat. Nelini nepřátelé tak mají možnost vytýkat jí nevhodné chování.

Lexovo podnikání nevychází dobře a po zjištění, že jeho směnky nejsou zaplacené a dlužníci upomínají o jejich splatnost, dochází k největší hádce mezi manžely. Do této hádky zasáhne také Lexova matka. Neli cítí obrovskou křivdu a ještě té noci odjíždí ke své matce a tetám. Zde nachází alespoň krátký klid, oporu nachází především ve své staropanenské tetě Seréně. Matka ji odchod od muže vyčítá a snaží se jí přesvědčit, aby se vrátila domů. Seréna ji však pobídne k zápisu do poštovního kurzu, po jehož absolvování jí může pomáhat na poště a později zcela převzít její práci. Nelina naděje na šťastný život je však brzy přetrhána. Teta Seréna nenadále umírá a Neli je tak připravena o finanční podporu, která ji byla přislíbena. Jednoho večera najde Neli na prahu domu svého muže. Lexova matka umírá a touží se před smrtí ještě usmířit s Neli, protože si vyčítá její odchod z domu. Neli se vrací s Lexou a ještě několik dní se trpělivě stará o nemocnou tchýni. Slibuje umírající, že již Lexu neopustí a zůstane s ním. Obdiv k Lexově matce, k hrdé a vážné ženě, ji znovu odhodlává k trpitelskému životu po manželově boku. Lexovy dluhy jsou obrovské a Neli nachází nové zalíbení ve spořivém a pracovitém způsobu života. Lexa se stále novými hospodářskými spekulacemi propadá do větších a větších dluhů, o to více se chce přiblížit ke své ženě. Lexovy milostné plotky s dalšími ženami však Neli odpuzují a odmítá sdílet s manželem lože, jejich hádky jsou opět na denním pořádku.

Ve vesnici vypukne jednoho dne požár a Lexa pomáhá při jeho hašení. Chytí však zápal plic a v horečkách bojuje s chorobou. Neli mu v noci starostlivě pomáhá a Lexa si její pohazení vysvětluje jako projev znovuzískané přízně. Další noci se pokouší od Neli vynutit svá „manželská práva“ a při boji, kdy se ho snaží Neli odstrčit polštářem, Lexa umírá. Tak je zakončena druhá část románu.

Třetí, nejkratší část románu s názvem „Konec vyprávění“ pojednává o chvílích bezprostředně po Lexově smrti. Neli nechá zavolat doktora Jókutiho, namísto Lexova osobního doktora. Jókuti konstatuje infarkt a zamlčí Nelin podíl na Lexově úmrtí, protože po Neli stále touží. Ta je však pevně rozhodnuta nebyt již nikdy žádným mužem svázána, i kdyby mělo být její přičinění na Lexově smrti prozrazeno. Jókuti již dále nenaléhá a Neli se rozhodne opustit místo, kde stále před sebou vidí všechny bolestné obrazy svého života. Stěhuje se i s dcerou ke své matce, kde konečně nalézá svůj vytoužený klid. Naplnění života pak nachází v péči o matku, dceru a v ošetřování na dětském oddělení tamější nemocnice.

4.2. Interpretace románu

Tento román o manželském dramatu Neli a Lexy je celý psán ich-formou, jde o typ vnitřního monologu hlavní hrdinky a zároveň tedy vypravěčky příběhu. Čtenář vše vnímá prostřednictvím vědomí hlavní postavy, vše co Neli vidí, cítí, co si myslí a co ji tíží. Příběh je vyprávěn retrospektivně, po většinou chronologicky – jen několik málo poznámek částečně přeskočí chronologii vyprávěného příběhu a naznačí některé skutečnosti z budoucnosti. Tak se například už na samém počátku románu dozvídáme, že manželství Lexy a Neli nebude šťastné, a to z některých poznámek vypravěčky. Také Lexova předčasná smrt je naznačena už v první části knihy.

Nelin vnitřní monolog je psychologickou analýzou hrdinčina vědomí. Tato její zpověď se však vymyká svým podáním. Vypravěčka totiž tím, že představuje svůj příběh s odstupem času, dosahuje objektivního pohledu na svou minulost. Jde tedy v celkovém pohledu spíše o objektivně podávanou subjektivní zpověď - objektivní tím, že svou minulost popisuje přesně a pravdivě, bez citového zaujetí - subjektivní pak v tom, že líčí své vlastní prožitky a odkrývá před čtenářem své nejhlubší myšlenky, touhy a strachy. Jde o jakousi analýzu vlastní duše, vypráví s jistou dávkou hořkosti, ale zároveň s velkým klidem. Její příběh není naplněn lyrickými líčeními, citovými výlevy či nostalgickými vzlyky, ale spíše občasnými reflexivními pasážemi. Tento příběh je zkrátka představen ve své pravdivosti, jak jej podává vypravěčka. Ta sama na konci příběhu vysvětluje, že mohla svoje vzpomínky popsat takto přesně právě a jen díky tomu, že už není jejich součástí a že se nyní cítí být od všeho osvobozena. Neli svou objektivitu dokazuje i tím, že poukazuje jak na chyby Lexy, tak na svá vlastní pochybení.

Zajímavé je pak srovnání tohoto objektivního přístupu vyprávění s naprosto citovým jednáním Neli v průběhu románu. Ačkoliv se Neli často snaží promýšlet problém rozumově a z mnoha hledisek, vždy je však ve vypjaté situaci unášena vlnou svých citů, zvláště v druhé části románu, kdy je Neli zcela pohlcena svou křivdou, svými strachy a bolestmi.

S objektivním líčením příběhu souvisí i forma tohoto vnitřního monologu – i ta je naprosto ukázněná, nejde o asociativně se rozvíjející text, ale o promyšlenou koncepci.

V manželském dramatu proti sobě stojí dvě postavy – Neli Kárászová a Lexa Takaró. Dvě zcela si protikladné povahy, dva vztahy ke světu.

Neli je dívkou, která převzala mnoho z povahy svého milovaného otce. Nejrady se utíká do samoty, volněji se cítí na opuštěném hospodářství než ve vesnici. Její duševní blízkost s otcem tkví v jejich klidné a přemýšlivé povaze. Neli se od svého okolí odlišuje tím, že netouží po úspěších, netouží nějak vyniknout, někoho zaujmout či něčím upoutat. Je také velmi hrdá, ne snad na svůj původ, ale spíše na svou osobnost, na to, že dokáže obstát v mnoha věcech sama za sebe.

„-Jak vidíte, nehodila jsem se kvůli vám do parády,- pohlédla jsem do očí všem jeho myšlenkám pokoušejícím se nabýt vrchu. Ale on nepostřehl v mém hlase vyzývavost chudoby. Pomyslel si něco takového, že jsem bytost přímá, přirozená.“²²

Nezabývá se myšlenkami na manželství či na muže, jak to bývá u dívek jejího věku, žije si svým klidným životem, spokojena. Je to morálně čistá, neposkvrněná duše. V její povaze není zloby, závidění nebo touhy někomu ublížit.

Vlastnosti Lexy jsou prvním opakem vlastností Neliných. Lexa - horkokrevný mladík bohatých rodičů, který si plnými doušky užívá života, všemi oblíbený, ale zároveň drsný, podbízivý a lísavý. Lexova povaha je spíše jednodušší, představuje typ mladíka, který je sentimentální, živelný, neklidný a jako nejstarší syn bohatých rodičů také trochu ješitný. Postupem příběhu se u něj projevuje lenost a pohodlnost. Je tedy vidět naprostá protikladnost jejich povah.

K podtržení jejich protikladnosti se postavy liší i sociálně, Neli pochází ze staré zchudlé šlechtické rodiny, Lexa je zase příslušníkem movité maloburžoazie.

Jestliže však jde o natolik odlišné povahy, jak je možné že jsou svedeny k sobě? Z Lexovy strany jde totiž o naprosté nepochopení Neliny osobnosti, ani se nezabývá jejím poznáním. Ve své ješitnosti si v mysli vytvoří určitý obraz, a k tomuto obrazu, k této představě se upíná, po ní touží. Realita se však liší, což si ale Lexa dlouho neuvědomuje. I v okamžiku, kdy jsou vztahy manželského páru již silně narušeny, si Lexa tvoří vlastní výklady Nelina chování, vidí jen svou pravdu a nevnímá realitu. Jeho hlavní tragédií je to, že chce změnit Nelin charakter k obrazu svému.

Lexa obdivuje Nelinu chladnou nedostižitelnou krásu a poeticky pojmenovává její povahu jako „chladnou osamělost“, či „zasněnou vážnost“. Neli Lexu přitahuje právě pro svou odlišnost od ostatního okolí, touží v ní najít něco jiného, něco výjimečného. Za tím vším je však touha sám se odlišit od okolí. Zároveň ale chce Lexa Nelinu povahu změnit, to on

²² Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 11.

chce být tím, kdo objeví krásu této chladné dívky. Vůbec si neuvědomuje, že Nelin charakter je zcela odlišný od jeho představ.

„-Pohleďte, Nelinko - mluvil dál po několika krocích, - já vím, že mi nemůžete věřit. Právě to se mi na vás líbí, že se tak urputně vzpíráte. Nejen mně, celému světu... Ale já ten odpor zlomím. Zlomím ho tím, že budu docela jiný člověk.-,“²³

Sám se pak snaží najít ve své povaze ty vlastnosti, které mu do té chvíli nebyly vlastní a které jsou vlastnostmi obecně ceněnými, jako je pracovitost, ctnost, píle atd. Ze dne na den mění svou povahu pro to, aby dokázal Neli svou lásku. Ta však jeho cit neopětuje. Lexovy návštěvy bere spíše jako samozřejmost, reaguje na Lexu velmi bojovně, zatvrzele a příkře. To Lexu jen utvrzuje v jeho iluzi o nedostupné ženě, která je vždy přímá, pravdivá. Přirovnává Neli k růži, která má ostré trny, ale zároveň dodává, že zrovna on je ten, který ví, jak trny otrhat.

Lexovou vlastností je také absolutní přesvědčení o správnosti, ale také úspěšnosti všech svých činů. Již od samého začátku si je jist, že Neli získá, ví, že bude muset postoupit boj o ní, ale vystupuje zcela sebevědomě, jako by vůbec nepochyboval o svém úspěchu. Nelina hrdá povaha je popouzena neustálými poznámkami o získání jejích citů.

Nelina osobnost je velmi komplikovaná, u Lexy je tomu právě naopak. Lexa nepoznává v Nelině hrubosti její nezájem k němu, ale vidí v něm jakousi hru chladné dívky, která se schovává za závojem, ale uvnitř sebe touží po tom, aby jí byl závoj stržen. Mnohokrát v celém románu nalezneme situace, kdy si Lexa zcela jinak vysvětluje Nelino chování, omlouvá jej, a především vykládá zcela opačně. Tento Nelin chlad si vysvětluje jako cudnost mravné dívky před svatbou. Sama Neli ve svém vnitřním monologu vysvětluje chápání jejich protikladných povah:

„A právě to v něm bylo i později tak nesnesitelné: všechno, co se ve mně odehrávalo tak rozháraně a složitě, ano i zlomyslně, to všechno si on vykládal prostince a dobrácky.“²⁴

Mohl ale Lexa poznat Nelinu osobnost? Jak už bylo řečeno, Neli vždy jedná velmi emotivně, často své pravé pocity skrývá.

²³ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 40.

²⁴ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 11.

„Ale rysy mé tváře to nepotvrzovaly. Místo aby se v nich zračila zloba nebo odpor, rozběhly se v úsměv. I později se mi to stávalo. Už jsem se na něj chtěla sápat nehty, a on něco řekl nebo udělal, co mě ještě více popudilo, ale tomu jsem se už proti své vůli musela jen smát.“²⁵

V průběhu románu se v Neli rodí pocit křivdy, ať už je to při námluvách, kdy má pocit, že rodiče ji Lexovi podstrkávají, či křivda Lexovy matky, že ona, chudé děvče není příliš dobrá pro bohatého synka, či křivdy, které ji způsobuje Lexovo chování. Její vnitřní pocit křivdy je neustále sycen novými a novými podněty, a tehdy jsou její reakce naprosto nevypočitatelné. Pocit křivdy se u Neli vytváří nejprve pomalu, nesouhlasí s tím, jak se Lexa chová povýšeně, jak nedává prostor její osobnosti. Sama přirovnává Lexovu snahu získat ji k touze drezúrovat divokého koně.

Zásadním bodem je křivda tělesná, hrůza z Lexovy tělesnosti a smyslové pudovosti. Poprvé si Neli uvědomuje svou odlišnost od ostatních děvčat již v době svého studia ve městě. Nedokáže obdivně se spolužačkami sledovat svatební fotografie, vidí v nich doklad získání moci muže nad ženou. Hrozí se milostného sblížení s mužem. Lexa se jí ještě před zásnubami pokusí políbit, protože ona sama nechce, zkusí ji přimět k polibku násilím. Neli si poprvé plně uvědomuje svou tělesnost, která ji byla najednou někým ubírána.

„Ustoupila jsem o krok a jako bych byla teprve teď objevila, že mé tělo je moje, že mohu každým coulem svého těla pohybovat, jak se mi zlíbí...“²⁶

Právě v tomto momentu se začíná budovat její odpor k tělesnému vztahu muže a ženy, hrůza z blízkosti osoby, která může ovládat její tělo, která narušuje ochranný kruh její osobnosti. Neli z počátku neví, jak si tyto své pocity vyložit.

„Sama jsem nevěděla, co k němu vlastně cítím. Bojovnou hrůzu jako před chvilkou v jeho náručí, nebo takřka mateřskou účast, s níž jsem mu řekla, že je bláhový?“²⁷

Postupně v ní však sílí pocity hrůzy ze sexuálního spojení muže a ženy. Po své svatbě cítí částečné uklidnění, protože už zná ono tajemství mezi mužem a ženou a neděsí se nepoznaného. Tyto pocity se opět vracejí a sílí, když se zhoršuje její vztah s Lexou.

²⁵ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 18.

²⁶ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 65.

²⁷ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 68.

„Vlastnosti, které se mi později zdály nesnesitelné, dětinská domýšlivost, vyšňořené city, duševní pohodlnost, to všechno bych mu byla odpustila, ba snad měla za docela milé. Kdyby se mi důvěrně svěřoval se svými city, které choval k nějaké jiné Nelince na jiné samotě, snad bych si byla pomyslila, že ta Nelinka to nebude mít s tím Lexou ani tak špatné. Ale Lexa si činil nárok na mne, já jsem musela zaplést svou duši a své tělo s ním na celý život.“

„Mám pocit, že jsem pohovka, na níž se ten zlenivělý labužník pohodlně rozvaluje. Cítím každíčký jeho prst, každíčké vdechnutí a musím sebrat všechny síly, abych ho neodstrčila, abych nevykřikla, ba ani se neotrásla odporem...“²⁸

Neli je na počátku svého manželství smířená se svým osudem, jak se však postupně vrší manželské neshody, mění se Nelino smíření ve vzdor, odpor a hnus. Když Neli pozná jednu svou sílu, rozhodne se jí využívat, v tu chvíli počíná klíčit v jejím srdci zloba. Čtenář může sledovat podrobně vykreslenou proměnu citlivé, morální duše, ve které se objevuje touha po pomstě, touha záměrně ubližovat druhým.

Nelina komplikovaná osobnost byla jistě formována jejím vztahem k otci. Pro Neli její otec představuje nejmilovanější osobu na světě. Otcova klidná, nemluvná, rozumná povaha je jí nejvyšší autoritou. Proto také po jeho smrti upadá do naprosto letargického stavu. Je to právě frustrovaný otcovský komplex, který způsobuje Nelino seberozpolcení, její frigiditu.

Neli otcovou smrtí upadá do stavu úplného ochromení, není schopná reagovat na vnější svět. Má kolem sebe vybudovaný krunýř, přes který není schopna komunikovat s okolím, nemůže se vzepřít ničemu kolem sebe, tak moc je ochromena otcovou smrtí.

„Já jsem stále ještě seděla na kraji postele, na otcově posteli, jak mě tam Lexa složil. Sedělo tam vlastně jen mé tělo; uvnitř jako by ve mně vyrůstal nějaký nový smysl...“²⁹

„Nikdy jsem si nepomyslela, že by se člověka mohla zmocnit taková nemohoucnost. Ať dělali cokoli, musila jsem se poddat.“³⁰

²⁸ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 237.

²⁹ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 85.

³⁰ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 86.

„Jenže ve mně nebylo nic, co by se dalo nazývat sebeovládáním. Byla to spíš nějaká strnulost, na níž jsem ani nedokázala nic měnit. Mé tělo se protáhlo, vzpřímilo, má tvář byla skelná...

A duši jako bych už vůbec neměla.“³¹

Oproti blízkému souznění s otcem je Nelin vztah k matce komplikovaný. Matka, bigotní katolička, nedokáže Neli dát citovou mateřskou lásku. Hrdinka sama popisuje svou matku jako malou holčičku, která nikdy neporozuměla muži, jemuž celý život stála po boku. Matka se věnuje jen svému modlení a dopisování se svými sestrami. Není pro Neli morální a citovou vychovatelkou, tím je pro ní otec.

Objevuje se však další postava, která kromě otce vzbuzuje v Neli citový zájem. Je to Lexův mladší bratr Imre. Již od jejich prvního setkání pociťuje k Imremu náklonnost, jeho povaha je velmi podobná její, mlčenlivá, hloubavá. Imre je podoben Neli stejně jako Imrova žena Růža je tolik podobná Lexovi. Jako by Imreho manželství naznačovalo Neli, že také on žije ve svazku dvou nesourodých povah. Přesto však mezi Imrem a Neli nikdy nedojde ke sblížení. Imre je Neliným snem, iluzí, je to jediný muž, kterého by snad byla schopna milovat. Často v románu před setkáním s Imrem přemítá, co by mu řekla, už už to má na jazyku, když tu náhle se vše odehraje jinak a Neli svoje myšlenky nevysloví. Po manželově smrti ale ví, že už s žádným mužem, ani s Imrem, nemůže žít jako žena, natolik je její křivda hluboká.

Ještě jeden rodinný vztah určuje postavy románu, a to konkrétně vztah Lexovy matky k Neli. Matka projevuje Lexovi bezmeznou lásku a v Neli tuší nepravdivý vztah vůči svému synovi.

„Avšak tchyně byla trochu mateřsky vyšinutá. Co Lexa o sobě vychloubačně nabánil, všemu tomu ona uvěřila (a ještě to doplnila svou dokonalostí) a vyžadovala, abych tomu věřila také.“³²

Neli ke tchýni pociťuje úctu, váží si především jejího postavení v rodině, její vyrovnanosti a síly, kterou představuje. Obě ženy k sobě nikdy nemohou najít cestu, protože mezi nimi stojí muž, kterého jedna k smrti miluje a druhá k smrti nenávidí.

³¹ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. s. 92.

³² Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 235.

Další kapitolou v Nelině životě je mateřství. To v ní z počátku probouzí novou naději. Jako by doufala, že ve svém trápení nebude sama, že porodí někoho, kdo ji opět porozumí. Doufá, že znovu nalezne bytost, která ji poskytovala životní harmonii – svého otce.

„..., a proto musím sama porodit bytost, jíž mi byl otec, pojítka mezi mnou a světem. Cítila jsem však i hrůzu při myšlence, co tu v mých kostech, v hlubinách mého nitra roste. Jakou mám záruku, že je to skutečně moje povaha, povaha mého tatínka, co prostoupilo moje tělo za cenu tak mučivého dávení, skleslosti, nevolnosti. Vždyť tu vedle mne sedí maminka, moje matka, přece je tak cizí s tou svou měkkou nevýraznou tváří, na niž se teď rdí a třpytí jas dívčího nebe a křivda sobeckého dítěte. Jak cizí ji musela být neúprosná příšera s ostrým kárászovským nosem a s úzkým obočím, bytost, kterou přivedla na svět v podobě své dcery.

Člověk nikdy neví koho porodí...“³³

Cítí sice naději, ale i strach z toho, že se její mateřský cit nevyvine, stejně jako se nevyvinul u její vlastní matky. Nelina osobnost totiž není utvářena jen silnou závislostí na svém otci, ale především také nevybudováním vztahu k matce. Při matčině odchodu z domu si ani není jistá, zda jí to mrzí, či ne. Pro matku jsou důležitější božské a společensko morální zákony, nezajímá ji, jak těžce Neli s mužem trpí a nutí ji, aby se k němu vrátila. V první řadě musí dostát svých manželských povinností, duše může trpět, bude očištěna od Boha, tak chápe Nelina matka svět.

Neli nepocítí po porodu žádný vřelý, citový vztah k dceři.

„Když jsem se stala matkou, bylo to pro mne spíš jako nějaká nová činnost, nejvnitřnější okruh práce uvnitř okruhů kuchyně, dvora, hospodářství. Zpočátku jsem si to i vyčítala, že necítím nic mimořádného, když s hlavou schýlenou trochu na stranu zvedám k sobě peřinku a prohlížím si růžovou tvářičku.“³⁴

Proč v sobě Neli nedokáže najít mateřskou lásku? Považuje snad ztrátu svého panenství za neodpustitelnou křivdu a plod této křivdy tedy zákonitě nemůže milovat? Zdá se, že Nelin „mateřský necit“ je zakořeněn hlouběji v její osobnosti.

³³ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 193.

³⁴ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 209.

„...já nejsem jako ostatní. Ne, opravdu jsem nebyla. proč, to bych nedovedla říci. Lékaři na to mají myslím nějakou teorii. Vada v hormonech. Ale proč byly mé hormony vadné?

...A přece bylo mé složení jiné, nelidské.³⁵

„Mé tělo bylo vhodné pro všechno, čemu vyhovují těla jiných žen.

...Má duše to byla, jež nedokázala se světem splynout. Takového člověka by nikdo neměl nutit, aby se smočil v tom, čeho se děsí. Předkové věděli, proč vymysleli jeptišky a kněžky. Ty byly stvořeny pro to, aby v posvátných hájích, v tichých svatyních žily jako citlivé prostřednice mezi božstvy přírody a smrtelníky. Takové duše nořit do společného láku lidstva, jen aby byly jako ostatní, to je svatokrádež. Kde se panenství brání s přemírou hrůzy, tam něco vyššího zapovídá, aby bylo uloupeno.“³⁶

Poselstvím Neli je poznání, že nejhlavnějším citem, který by měl být zachován u každé lidské bytosti, je pocit osobní, vlastní integrity. To, že nikomu nelze odpírat vlastní autonomii, svobodnou existenci, právo na život takový, jaký si jej zvolí. Román není jen obžalobou Nelina okolí, je zároveň sebeobžalobou Neli, která neprojevila dostatek vůle se vzepřít v momentu, kdy ještě šlo ze svazku utéci. Sebeobžalobou je také z hlediska morálního uvědomění páčání svých činů. Ukazuje, jak může osobní nesvoboda dovést morálně šlechetnou a čistou duši do mezních situací, ve kterých tato duše touží páchat zlo a ubližovat druhým.

Na konci románu Neli ani necítí pocit viny za Lexovu smrt, nedokáže litovat jiné ani se vcítit do jejich bolesti.

„Ne, vinu jsem necítila, svých hříchů jsem nelitovala, ale byla jsem plná vzdoru. Hněvala jsem se na svět, jenž mě vrhl do života a pak se mnou takhle zatočil.“³⁷

Neli po smrti svého muže vystupuje ze své tragiky, morálně se očisťuje a začíná znovu žít.

Postava Neli je jednou z nejvíce interpretovaných postav maďarské literatury. Ihned po vydání románu v roce 1947 se objevují recenze odsuzující román ve světle dobového

³⁵ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 389.

³⁶ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 390.

³⁷ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 370.

zaujetí. András Görömbei ve svém článku „Az Iszony és az önismeret“³⁸ podává přehled dobových interpretací Némethova románu. On sám vnímá vztah Neli a Lexy nejen jako ukázkou krizového stavu manželství, jako osobní zpověď trpícího člověka, ale také jako metaforu sovětské okupace Maďarska. Přesněji vnímá omezování osobní autonomie člověka (na příkladu Neli) jako metaforu omezování lidských práv Maďarů. Mezi nejznámější recenzenty románu „Hrůza“ patří například: György Lukács, József Szigeti, István Sótér atd.

Lukács odsuzuje, podle Görömbeiho, postavu Neli z hlediska společenské morálky a angažovanosti. Neli podle Lukáče zosobňuje postavu frigidní ženy neschopné jakékoliv společenské soudržnosti a uvědomění, a celý román pak vystupuje proti tzv. „nové demokracii“.

Autoři jako József Szigeti a Gábor Antal přicházejí s novým hlediskem, jak interpretovat postavu Neli. Interpretují celý román z hlediska biologického realismu. Obracují pozornost k vykreslení duševních pochodů Neli, jakožto biologicky přemýšlejícího člověka a přicházejí s teorií instinktu, který podle nich má hlavní roli v jednání postavy. Neli podle Szigetiho nebrání své panenství jako určitý biologický vztah, ale jako lidský postoj.

Endre Vajda a další zdůrazňují společenské hledisko románu. Neli je nucena svým okolím a společností, aby vešla do svazku, který nechce. Společenské konvence jí nutí opanovat své chování a zachovávat společenské normy. Když se setkají s Lexovým přítelem Bodolaim a jeho ženou, Lexa vyžaduje, aby mu Neli na veřejnosti projevovala větší přízeň, zamilovanost jako svému zákonitému muži, po vzoru manželství Bodolaiho. Ale Neli není schopná předstírat zamilovanost projevem něžnosti k muži.

V sociálním protikladu původu Neli a Lexy lze také hledat nápodobu protikladu džentry a vzrůstající se rolnické třídy. Můžeme sledovat hospodářské problémy doby, úpadek lidského chování na pozadí úpadku hospodářského (na příkladu Lexy, jehož osobnost upadá morálně stále níže také důsledkem nevydařených obchodů a zhoršující se finanční situace rodiny).

Vajda je také jedním z prvních, který zdůrazňuje mytologickou podobnost postav Neli a Lexy. Upozorňuje například na antický neúprosnou nevyhnutelnost osudu Neli, ale také na podobnost postav s antickými vzory - například vztah Neli - Lexa versus mytologická dvojice Diana – Akteón, a také Neli jako prototyp Sofoklových ženských postav. O symbolice těchto mytologických motivů dále v kapitole Antické vlivy.

³⁸ Görömbei A.: Az Iszony és az önismeret. In: A prózaíró Németh László. Debrecen 2005, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debreceni Egyetem, s. 171 – 191.

Almási Miklós zdůrazňuje rozdvojenost Neliny osobnosti. Vidí Neli zároveň jako bytost přitažlivou, zároveň jako bytost odpuzující. Označuje román jako jakési elegické vyznání hlavní postavy a také jako kritiku sebe sama i kritiku společnosti. Neli totiž ze svého osudu obviňuje nejen sebe, své okolí, ale zároveň celou společnost, která vytváří normy, proti kterým se osamocení jedinec jen těžko může bránit. V tomto ohledu lze v románu také sledovat emancipační problémy ženy v tehdejší době. Postavení ženy té doby je totiž oproti mužskému o to složitější, že žena nefiguruje ve společnosti jako samostatná, plnoprávná bytost.

K předpokladu, že autor sám považuje román za společenskou kritiku, vede také fakt, že nesoudí vinu či nevinu hlavních postav, ale soudí pokřivené společenské vztahy, které dovedou člověka až k tragédii. Proměnu Neliny osobnosti vlivem špatného vztahu s manželem a deformaci jejích hluboko zakořeněných morálních vlastností dokládá nejlépe následující citace z románu.

„Strašné je, že člověk nachází úlevu v hrubosti, v nesmyslných řečech, nejen v žalování, ale i v nařčení, že v tom všem nachází, ano, takřka požitky. Co je v tobě, to nemůžeš vyslovit, a tak si najdeš tisíce záminek, abys něco vyslovit mohl. Hrůza je něco podobného jako pocit provinění. Jednou nestačí přiznat člověku, že vraždil, a proto to musí přiznávat tisíckrát.“³⁹

Nejlépe pak vyjadřuje pravý smysl románu sám autor v dopisu Gyulovi Illésovi:

„Nem tudom, milyen piedesztálra emelhetném én Nellit – természetet piedesztálján kívül. Nem azt akartam én megírni itt, hogy egy angyal szemében milyen az emberiség; hanem hogy mennyire eltorzítja a szűk norma a legnemesebb természetet is, ha nem egészen „emberies“. Ennek a regénynek ugyanaz lett volna a tanítása, ami az életrajzomé is...A görögök és a középkor mindenféle emberi természetnek megadták azt a hitet, hogy ő emberi, normális. A mai „emberség“ alól – az emberek nagy része a épp a legjobbak kiesnek -, vagy nagy keservesen törnek bele. Lázadás ez is, az emberiségnek önmagáról alkotott képe ellen... A „magányügy“ ebben lesz „közügy“. Meg kellett volna engedni nekem, Nellinek s a hozzánk hasonlóknak, hogy embereknek érezhessük magunkat. Az, hogy az ilyenekből is csak az lesz, ami belőle s belőlem: ez a panasz, a líra a regényben. Az olvasók azért olvassák, ahogy Márta

³⁹ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 291.

írja, detektívregényként, mert bennünk is ott él normális voltuk alatt – a megtöretésnek ez a vádbeszéde.⁴⁰

„Nevím, na jaký piedestal bych mohl vyzdvihnout Neli – kromě piedestalu její povahy. Nechtěl jsem napsat to, jaké je lidstvo z pohledu anděla, ale nakolik pevná pravidla mohou znetvořit i tu nejušlechtilejší povahu, pokud tato pravidla nejsou „humánní“. Ponaučení z tohoto románu by bylo stejné jako z mého životopisu... Ve starověku a středověku se věřilo, že každá lidská povaha je humánní, normální. Z pohledu vnímání lidskosti dnes je velká část lidských bytostí jaksí vyčleněna - právě ti nejlepší z nich - nebo hořce zlomena. Toto je vzpoura proti obrazu, který o sobě vytváří samo lidstvo. „Věc soukromá“ se stává „věcí veřejnou“. Musel jsem tedy povolit Neli a nám podobným, abychom se cítili lidmi. Z oněch podobných bude také jen to, co ze mě a z ní: to je stížnost, lyrika románu. Čtenáři proto čtou román, jak říká Márta, jako detektivní román, protože i v nich pod normálním bytím ona stížnost žije - obžaloba znetvoření osobnosti.“

Román je silnou zpovědí a zároveň záznamem postupné deformace osobnosti. Všechny výše vyjmenované faktory, jako nedostatek mateřského citu, nepochopení výjimečné osobnosti, upírání osobní volnosti a kruté konvence, vytvářejí příběh Neliny duše. Široký proud záznamu vědomí hlavní postavy podává realistický obraz proměny lidské duše. Neli je trpícím tvorem, který sám páchá zlo, i v tom je román neobyčejný. Čtenář se musí vcítit jak do Nelina utrpení, tak musí dokázat vnímat špatnost některých jejích činů. A právě v tom je Németh mistrem. Ani čtenář, stejně jako autor sám, neodsuzuje postavy a jejich chování, je doslova němým svědkem příběhu.

⁴⁰ Görömbei A.: Az Iszony és az önismeret. In: A prózaíró Németh László. Debrecen 2005, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debreceni Egyetem, s. 171 – 191.

5. Román Smíření

Román „Irgalom“ (v maďarském originále „Milosrdenství“) vyšel roku 1965, a to jako Némethův poslední román. Do češtiny byl přeložen roku 1987 pod názvem „Smíření“.

5.1. Děj románu

Děj románu „Smíření“ je situován do Budapešti do doby meziválečné (20.léta). Hlavní hrdinkou románu je posluchačka medicíny Anežka Kertészová. Anežčin otec, středoškolský profesor, byl za války odveden, upadl do ruského zajetí, z něhož zatím nebyl propuštěn. Anežka žije pouze s matkou, která však podlehla kouzlu mladého muže, který se jí dvoří. Anežka s odporem sleduje svou matku, odsuzuje ji pro nemorálnost a nechápe, jak může matka svým vztahem špinit otcovu památku.

Anežka má k otci silný vztah, je pro ní morálním vzorem, zidealizovanou postavou dobra a moudra. Ačkoliv je otec již 7 let mimo domov, Anežka i k jeho vzpomínce pociťuje silnější pouto než k matce, se kterou žije. Svého otce miluje, zároveň jej lituje pro jeho podřazenost ve vztahu k vlastní ženě. Matčín prohřešek není Anežka ochotná tolerovat, přesto však nedokáže proti matce sama vystoupit. Svůj nesouhlas dává najevo štiplavými poznámkami, když je však hádka na spadnutí, nedokáže Anežka nikdy naplno pronést své obvinění. Tímto tolerováním matčina vztahu však sama cítí vinu, je rozhodnuta, že pokud dostane zprávu o otcově smrti, okamžitě se od matky odstěhuje.

Najednou však přichází zpráva, že se vrací další zajatci a mezi nimi je i otcovo jméno. Anežka pociťuje obrovskou radost, vzápětí se však také dostavuje pocit strachu, jak se nyní bude vyvíjet rodinná situace. Tak je ukončena první část románu.

Druhá část je započata Anežčinými vzpomínkami na otce, na jejich hluboký vztah. Chlad matčina chování však kalí Anežčinu radost z brzkého otcova příjezdu. Anežka předpokládá, že matka okamžitě ukončí svůj milostný román s Lackovicsem. Matka to však nemá v úmyslu a Anežce jen stále připomíná, že její představa otce je zidealizovaná, že otec není tím dobrákem, kterého Anežka očekává. Hřích matčina milostného vztahu je Anežce vmeten do tváře jejím spolužákem, jehož milostné city Anežka odmítla. Cítí se krutě potupena. Také Anežčin strýc ji žádá o to, aby upozornila matku, že nyní, když se její manžel vrací, je nutné milostný vztah, o kterém ví celá rodina, ukončit. Není však schopná přímo obvinít svou matku z pochybení, snaží se naznačovat, ale rozhodný krok nedokáže provést. Je odhodlána vytvořit doma otci takové ovzduší, aby nepoznal změnu matčina vztahu. Již při otcově příjezdu je však Anežka strachy bez sebe, že kdosi prozradí matčino pochybení.

Matčín partner se drze objeví na nádraží, a dokonce se vnutí na slavnostní večeři. Otcův návrat je pro Anežku tolik radostně očekávanou chvílí, tíseň z prozrazení ji však zcela tuto radost sebere.

Třetí část románu je věnována otcově cestě do rodné vesnice. Matka odmítá otce doprovázet. Pod záminkou toho, že ji otcova rodina nenávidí, vyšle místo sebe Anežku. Matka má však spíše strach, že by někdo z pomsty k ní mohl vyzradit tajemství jejího milostného vztahu. Anežka tedy doprovází svého otce sama. V kruhu svých příbuzných otec brzy pookřává, Anežka se jen obává, že dlouhá léta utrpení a kurděje, které si otec z věznění přivezl, mu ubrala příliš mnoho síly. Otec je zpočátku v zajetí svých vojenských vzpomínek, Anežka se snaží co nejvíce otce chránit před všemi starostmi rodiny. Rozhodne se poslat matce dopis, ve kterém vyličí obavy o otcův zdravotní stav. V dopise také upozorní na to, že by otec měl být v naprostém klidu a neměl být ničím vyrušován, ani vrtochy své ženy. Anežka matce naznačí, že pokud přistoupí na ukončení svého milostného vztahu, Anežka ji podpoří v zamlčení tohoto poklesku.

Čtvrtá část románu začíná příjezdem Anežky a otce domů, matčino chování je vřelejší, proto se Anežka domnívá, že matka její nabídku přijala. Otec znovu navštíví svou školu a uvažuje o návratu do zaměstnání. Anežka však zjišťuje, že matka vztah neukončila a rozhodne se odejít spolu s otcem. Chtěla by se s ním přestěhovat k staropanenské tetě Frídě, nedokáže však krutou pravdu otcovi říci do očí, a tak se rozhodne počkat, než otec sám prohlédne. Sledujeme také linii Anežčiny osobního života. Anežka odmítá milostný vztah se svým spolužákem z univerzity - Ivanem Vetésim, ten se jí chce pomstít, a tak si na oplátku namlouvá Anežčinu kamarádku - Marii. Doma se situace problematizuje, otec začíná tušit, že není něco v pořádku. Anežka vidí svou matku již jen jako sprostou intrikánku. Když i na Vánoce odchází matka pod falešnou záminkou z domu, otec promluví s Anežkou, aby se ujistil ve svém podezření.

V páté části se otec stěhuje od rodiny k tetě Frídě, přesvědčuje však Anežku, aby zůstala se svou matkou. Otec ke své ženě stále něco cítí a ví, že Anežka bude posledním poutem mezi nimi. Věří také v to, že Anežčina přítomnost vedle matky zamezí tomu, aby jeho žena zcela nepropadla vlivu svého milence. Vztah mezi matkou a Anežkou se však stále zhoršuje. Naopak se zlepšuje její vztah s Marií, která byla odvržena Vetésim. V dlouhých rozhovorech s Marií Anežka vidí, jak láska dokáže člověka zbavit reálného myšlení, jak dokáže zcela pozměnit osobnost člověka, a začíná postupně nacházet porozumění nebo spíše omluvu pro matčino jednání. Matka podstrčí Anežce otcův deník. Anežka najednou zjišťuje, že její představy o otcovi jsou opravdu zidealizované. Na stránkách deníku sleduje vznik vztahu

rodičů, otcovy představy venkovského chlapce, jeho nemístné poznámky v dopisech matce a zjišťuje, že bortící se vztah rodičů není zaviněn jen matčinou chybou. V otcově rozhodnutí vzít si Anežčinu matku nebyla opravdová zamilovanost, ale touha získat něco zcela odlišného než mají ostatní. Toto zjištění poprvé přibližuje Anežku své matce.

Předposlední část románu se odehrává v prostředí nemocnice. Anežka se díky nabídce svého kolegy Feriho dostává coby lékařka do předměstské nemocnice pro nejchudší a nevyléčitelné případy. Zážitky z nemocnice přetvářejí její osobnost, smutné osudy nemocných, ale i příběh nešťastně zamilované sestry, která se otráví, ukazují Anežce pravou tragiku života. V nemocnici nachází nový smysl života ve starání se o nemocné a trpící. Anežka odjíždí na svatbu své sestřenice do otcova rodného města, tentokrát však i bez otce. Na svatbu přijíždí i Vetési a snaží se získat Anežčiny city. Jeho nabídku k sňatku Anežka odmítne a naopak ještě více přilne ke svému příteli, chromému doktoru Ferimu.

Sedmá a závěrečná část románu je šťastným dovršením celého příběhu. Otec se vrací zpět k matce, Anežka nadále pracuje v nemocnici a její vztah s Ferim se konečně prohlubuje. „Smíření“ je jediný Némethův román, který je zakončen takto harmonicky. Všechny postavy dochází ke šťastnému vyústění svých osobních dramát.

5.2. Interpretace románu

Román „Smíření“ je rozsahově nejdelším Némethovým psychologickým románem. Přesto však v porovnání s romány „Smutek“ a „Hrůza“, se kterými tvoří jakousi ucelenou řadu, zabírá nejkratší období života hlavní postavy. Ve výše interpretovaných románech sledujeme několikaletý úsek života postav Neli a Žofky, zatímco u postavy románu „Smíření“ jde pouze o období několika měsíců Anežčina života.

Příběh je vyprávěn er-formou. Zorné pole vypravěče, který je vševědoucí a vidí i do vědomí vedlejších postav, však setrvává při vědomí hlavní postavy. V tomto románu Németh nejrozsáhleji rozvinul techniku vnitřního monologu. Hlavní linie děje je totiž z velké části tvořena bohatými vnitřními promluvami Anežky. Každé její vnitřní pohnutce či myšlenky je věnována pozornost. Její myšlenkový proud vědomí je ale zachycen velmi racionálně. Neskládá se z volně plynoucích asociací či fragmentů myšlenek a vzpomínek. Jako by bylo Anežčino vědomí protaženo přes jakési „racionální síto“, ve kterém uvíznou všechny iracionální složky vědomí. Přes nepřítomnost oněch složek podává autor velmi ucelený a bohatý pohled do Anežčiny duše. Každá její myšlenka je zaznamenána, čtenář má především možnost sledovat měnící se Anežčiny postoje a názory.

Vývoj Anežčiny osobnosti je totiž základní osou románu. Na počátku příběhu stojí Anežka jako typ mladé, čisté, nezkalené a ušlechtilé duše. Tyto vlastnosti postavy se nemění po celou dobu příběhu, na počátku však sledujeme jistou naivitu hlavní hrdinky. Tato naivita na nahlíženou realitu souvisí s mládím postavy. Nejvíce se projevuje ve zidealizované představě Anežčina otce tak, jak si jej zapamatovala dětská duše. Postava otce je pro Anežku nejvyšší mravní autoritou. V průběhu děje je však Anežka nucena vyrovnávat se s mnoha problémy, které probouzejí její do té doby ne zcela dospělé jednání. Nejde však jen o problém dospělosti, Anežčina naivita pramení z vlastností jí nejnítějnějších. Hluboko uložená morálnost a šlechtnost Anežčiny duše z ní na počátku příběhu činí jakousi „tabulu rasu“. Anežka je čistou duší, okolnosti jejího života však začínají dotírat na její duševní nezkalenost. Ačkoliv na ní velmi emotivně dopadá otcova nepřítomnost, největším zásahem do jejího světa je milenecký vztah její matky. Je jím morálně otřesena a není si racionálně schopna vysvětlit matčino chování.

Ve svém mládí a nezkušenosti s milostnými zážitky nedokáže sama přímo zasáhnout do situace. Matčino milostné zaváhání sleduje, komentuje několika nepříjemnými poznámkami, ale nedokáže přímo vyslovit své odsouzení. Matčin milenecký vztah je pro

Anežku prvním odidealizováním skutečnosti. Vidí před sebou zaváhání jednoho z rodičů, narušení manželského vztahu.

Ještě větší křivdou je pro Anežku fakt, že po návratu tolik očekávaného otce matka nepřerušuje svůj román. V Anežce se probouzí až téměř mstitelská poloha a s odhodlaností antických postav se vrhá do boje, aby ochránila před krutou skutečností svého otce. Viní jen svou matku, to ona je hříšnice, to ona je ta, co vše rozdupala.

K alespoň částečnému pochopení chování své matky Anežce pomůže situace její přítelkyně Marie. Vidí před sebou zhrzenou ženu, která pro zaslepenost láskou nevidí nic a nikoho kolem sebe. Poprvé vnímá sílu citu a uvědomuje si, že podobně je na tom také její matka.

Největší kroky k pochopení matky, ale i ostatních kolem sebe, učiní postava Anežky v poslední třetině knihy. Po přečtení otcova deníku ztrácí konečně svou iluzivní představu otce – světce. Uvědomuje si celoživotní křivdu své matky a poprvé pocítuje soucit nad ní a jejím osudem. Dokáže ji konečně vidět jako osobu chybující, ale také trpící.

Největším činitelem v utváření Anežčiny povahy je její práce v nemocnici pro nevyléčitelně nemocné. Díky silným příběhům umírajících je vtažena do mnoha lidských osudů a tragédií. Má možnost vidět složitost lidského života i nekompromisnost smrti. Soucit s trpícími ji otvírá cestu ke schopnosti odpouštět druhým.

Postava Anežky ujde v průběhu románu dlouhou cestu, cestu k realitě a těžkostem života, ale především cestu ke svému okolí a lidem vůbec. To právě naznačuje český překlad názvu románu – „Smíření“. Není tím snad myšleno smíření se se svou matkou nebo závěrečné smíření rodičů, ale smíření se se světem, s lidmi, jakési pochopení druhých. Anežka nedokáže z počátku pro svou nevinnost a ušlechtilost vnímat lidské bytosti z více úhlů, její svět na počátku románu je černobílý, špatný nebo dobrý. Na konci příběhu je dospělou, samostatnou ženou, která dokáže přijímat všechny podněty svého okolí, ba co více, proměňuje se v rádkyni a pomocnici druhých.

Vývoj povahy hlavní hrdinky lze zachytit také na proměně její komunikace. Všimněme si, jak s postupujícím dějem roste Anežčina schopnost přímého vyjádření. V prvních částech románu nedokáže Anežka matce naznačit svůj nesouhlas s danou situací, později se již odváží napsat jí dopis, na konci románu je již schopná příměji komunikovat. Např. ve druhé třetině rozmlouvá s otcem o rodinné krizi, její komunikační hráze se postupně prolamují. Na počátku si v myšlenkách vytváří obrazy toho, jak by měla v určité situaci jednat, připravuje si své chování, nikdy se však neodhodlá k přímé konfrontaci s matkou, a to

z vrozené citlivosti, úcty a také studu. Postupně se však Anežčiny předem budované představy ztrácejí a mění se v živé, nevybásněné chování.

Anežčina počáteční otažitost vůči okolnímu světu je také způsobena strachem z ublížení. Anežka je tvorem spíše samotářským. Vždyť to dokládá například fakt, že po radostné zprávě o otcově návratu se nejde podělit o své štěstí s přáteli, ale zabloudí do parku, kde se v klidu může věnovat svým myšlenkám.

Anežka se chová morálně podle představ uložených hluboko ve své duši, nepřekračuje tyto své zásady ani v citovém rozrušení. Nevidí, že tyto zásady může mít každý jiný, na druhou stranu Anežka nikdy neodsuzuje jinak pojímané zásady. Chrání své zásady, svým chováním si vytváří také určitý druh ulity, který ji chrání. Ulitu tvoří právě její vlastnosti. A všechny průniky za tuto ulitu jsou porušením Anežčiny nevinnosti. Je pohoršena chováním své matky, odsuzuje ji z hlediska bytosti panenské, čisté.

Anežka si chce svoji čistotu zachovat, protože cítí svou duševní nedospělost pro pohlavní akt. Také tento fakt udržuje její ulitu, ale více než zachovávání sexuální čistoty ji udržuje citové odepírání. Anežka nepocítila ve svém mládí prozatím žádný milostný prožitek, který by odpovídal její představám. V průběhu románu se to mění, otevírá se svému příteli Halmimu, a tím doplňuje chybějící část své osobnosti. Nechrání své panenství jen pro samotný strach ze sexuálního aktu, ale pro to, že si svým rozhodnutím dokazuje svoji samostatnost a osobitost. Na svatbě své sestřenice Boženky je Anežka rozladěna chováním hostů a vyjadřuje křivdu ne svou, ale křivdu žen jako takových.

„Je to barbarství! posadila se Anežka na lůžku pobouřena. Takhle dát děvče takovému pánbičkářskému, neohrabanému tělu. To snad šlo ve středověku, kdy žena byla zvíře, ale ve dvacátém století! Aby ožralý učitel a pošt mistr mezi dvěma zvraceními dělali uštěpačné narážky na to, co se s ní teď bude dít? Dobře, že jsem samostatná, mé panenství nikdo zapíjet nebude. Odevzdám se tomu, komu budu chtít. Tam a tehdy, až po tom zatoužím. A teprve potom se rozhodnu, jestli se za něj provdám.“⁴¹

Jak již bylo řečeno, „Smíření“ je románem o lidském porozumění. Anežčina šlechtnost a morálnost jí z počátku brání v porozumění ostatním. Až životní zkušenosti, které se týkají jí samotné, Anežce otvírají oči skutečné životní realitě. Ukazují jí, že není jen strana dobra a zla, že ale motivy k určitému jednání jsou často tak silné, že je člověk ochoten překročit i hranice svých zásad.

⁴¹ Németh, L.: Smíření. Praha, Odeon 1987, s. 439.

Jsou to především vedlejší postavy, jejich vztahy k Anežce a jejich jednání, které nejvíce utvářejí Anežčinu osobnost.

Stejně jako u předchozích románů hraje i v Anežčině životě nejdůležitější roli její otec, resp. jeho zidealizovaná představa. Představuje pro Anežku až bytost božsky dokonalou, ke které se v okamžicích samoty a smutku obrací ve svých myšlenkách. Cítí v otci bytost spřízněnou, na podobné úrovni jako tomu bylo ve vztahu Neli a jejího otce v románu „Hrůza“.

To, že se ale jedná o představu, Anežka během románu postupně objevuje. Uvědomuje si některé jeho chyby a postupně si vytváří obraz nový. Nejzásadněji se tento Anežčin obraz mění po četbě otcova starého deníku. Anežka je ohromena otcovým drsným a až urážlivým smýšlením o matce. Ačkoliv ví, že muž, který se vrátil z války, je již někdo jiný, je zaskočena otcovými zápisky z deníku z doby těsně před svatbou rodičů. V deníku nemístně popisuje chyby své nastávající, pochybuje zda zvolil správně, urážlivě napadá vlastnosti své ženy a především ji vyčítá tělesné vady. Anežka cítí, že tyto záležitosti by přeci pro jejího „šlechtného“ otce měly být podružné. Postupně se jí odkrývá otcova dávná tvář vesnického chlapce, který zatoužil po dívce, která se svým chováním i zjevem liší od dívek z jeho prostředí. Zároveň si plánuje, jak si tuto bytost přetvoří k obrazu svému.

„Kertész ještě dlouho setrval v domnění, že Irma se musí podobat jeho ideálu, že se musí zbavit bledosti a špatného držení těla. Aby to urychlil, každý den ji napravuje, a když se pokusí vyprostit se z jeho rukou, potrápí ji až k pláči.“⁴²

Otec nazývá tuto převýchovu „operací“ a promyšleně chce docílit změny osobnosti Anežčiny matky. Anežka poprvé začíná alespoň částečně rozumět chladnému vztahu rodičů, ze kterého vždy obviňovala jen matku. Hluboce se jí dotýká křivda spáchaná na matce.

Vztah Anežky a matky je ještě více komplikovaný. Anežka z počátku vnímá matku jako chladnou bytost, nemá k ní blízký vztah, cítí k ní úctu, ale ne hlubokou lásku jako k otci.

„K matce nikdy neměla důvěru. Vlastně ani netoužila po takové důvěrnosti, s níž jiné dívky projednávají s matkami chování svých nápadníků a data měsíční očisty. Vůbec je

⁴² Németh, L.: Smíření. Praha, Odeon 1987, s. 319.

v důvěrnostech žen cosi nečistého, půjčují si prádlo a směšují i nejosobnější zážitky. Ona toužila po takové důvěrnosti, která zachovává vzdálenost, ale vznáší se v ní duše. Takové něco vznikalo už v jejím dětství, pokud si vzpomíná, mezi otcem a jí.“⁴³

Necítí k ní nenávisť, Anežka nedokáže cítit nenávisť k nikomu, ale matka není pro Anežku vzorem ani blízkým přítelem. Největším otřesem je pro Anežku matčin milenecký vztah, nedokáže matce tento morální přestupek odpustit, dokonce se sama cítí být ohrožena jejím hříchem. Postupem příběhu však Anežka začíná rozumět některým matčiným pohnutkám a činům. Při rozmluvě se svou přítelkyní Marií se totiž Anežce odkrývají city zamilovaného člověka.

„Nikdy si neuvědomila matčin osud tak, jak jej asi cítí ona, zevnitř. Přestože jednotlivě slyšela každé její slovo. Matka ji tím už dva roky obléhá. Ale Anežka se do toho nikdy tak nevžila.“⁴⁴

Proč se její matka vrhla do milostného dobrodružství, si plně uvědomuje až po přečtení otcova deníku. Citové neporozumění mezi rodiči, spojení dvou protichůdných bytostí v manželský svazek a drásavá otcova snaha v převýchovu vzbudí v nešťastné ženě touhu po „pravé“ lásce. Proto si matka za druhá volí právě Lackovicse, rozverného mladíka se šviháckým chováním, je totiž přesným opakem pedantského manžela. Anežka najednou chápe matčinu zaslepenost novým citem a její doufání v jiný život, neomlouvá ji, ale už ani neviní z rozpadu manželství jen svou matku, ví totiž, že chyby byly na straně obou rodičů.

Anežčina matka je prototypem chladné ženy, jejíž osobnost je uzavřená, a do jejíž duše je těžké proniknout. Křivdy spáchané v počátku manželství pak zůstávají hluboce vryty do její duše. Takto popisuje ve svém deníku otec svou ženu po několika letech svého manželství.

„Takové ženy by se neměly vdávat, píše zoufalý manžel. O pohlavní rozkoši stejně nemá poněti, mateřské touhy ji nerozehřívají, svým povinností nemůže dostát. Protože však má dobré srdce, jako stará panna nebo něco jako jeptiška by mohla být pro své okolí

⁴³ Németh, L.: Smíření. Praha, Odeon 1987, s. 14.

⁴⁴ Németh, L.: Smíření. Praha, Odeon 1987, s. 304.

požehnáním. Ale takhle zničí i mne. Já přece nevěřím v jiný než pozemský život. Proto ji nemohu zničit rozvodem, ani se jí nemohu nadobro podvolit. ⁴⁵

Citát dokládá neporozumění mezi manželi, jejich vzájemnou citovou i tělesnou vzdálenost. Spojení dvou protikladných povah, nápadně připomínající vztah Neli – Lexa, však narozdíl od románu „Hrůza“, nekončí tragicky. Rodiče se k sobě vracejí - částečně z životního zvyku, částečně ze strachu ze samoty. Ve svém životě dlouze hledali vzájemný vztah porozumění, mnoho již mají za sebou, a proto dokáží spolu žít již v harmoničtějším uspořádání než na počátku jejich vztahu.

Právě vztah Anežčiných rodičů je pro ní největší školou života.

Také další postavy utvářejí její pohled na svět. Její přítelkyně Marie prožívá zhrzenou lásku k muži, který se ucházel a stále uchází také o Anežku. Niterné city zamilovaného najednou představují Anežce složitost emocí a lidských vztahů.

„Čemu se dosud občas podivila, hrůznosti vztahů mezi lidmi, víry a záhady, které se otvírají tam, kde osud spojuje dva lidi, se jí začalo ujasňovat zevnitř, začala to chápat rozumem a pozvolna i srdcem, jako ze všeho nejdůležitější klinický předmět, z něhož možná porozumí nejen sporu svých rodičů, ale také sobě.“ ⁴⁶

V postavě svého přítele Halmiho Anežka zase nachází důvěru a blízkost jiné lidské duše. Halmi je ochoten obětovat svůj život i kariéru svým ideálům, tvoří podobně jako Anežka jakýsi typ morálně pevného člověka, a právě proto dochází k jejich vzájemnému sblížení.

„Smíření“ je románem koncepčně velmi propracovaným, množství vedlejších postav a příběhů utváří celistvý obraz duševní proměny hlavní postavy. Svým harmonickým koncem se liší od předchozích Némethových románů. Zde totiž výjimečná hrdinka dokáže vystoupit ze svého problému, vystupuje ze své ulity a nachází svou novou tvář v přilnutí ke světu, jak dokládá závěrečný citát z románu.

⁴⁵ Németh, L.: Smíření. Praha, Odeon 1987, s. 323.

⁴⁶ Németh, L.: Smíření. Praha, Odeon 1987, s. 323.

„Vidíte, taky umíme běžet, zastavila se Anežka těsně u něho, přitáhla si jeho hlavu k hrudi a políbila ho na udýchanou hlavu. A přitom měla pocit, že si přivinula nejen Feriho, ale matku, otce, Bölskeyovou, umírající Matu, celý pavilón, všechno lidstvo, jemuž je třeba dát důvěru, že umí běžet, a dávat mu pozor na nohy, aby se do té chromoty nezamotalo.“⁴⁷

⁴⁷ Németh, L.: Smíření. Praha, Odeon 1987, s. 481.

6. Společné znaky postav Némethových psychologických románů

V této kapitole se zaměřím na společné a rozdílné znaky hlavních postav románů „Smutek“, „Hrůza“ a „Smíření“.

Začneme od názvu románů. Každý představuje jakési tematické jádro románu. To, co ony romány spojuje, je totiž právě hlavní postava a její komplikovaná situace, a právě tato situace je vyjádřena v názvu.

Každá z postav znázorňuje hrdinku, která se určitým způsobem vyčleňuje svými vlastnostmi od okolní společnosti. Žofka nedokáže vyjádřit svůj smutek nad ztrátou manžela tak, jak to vyžaduje očekávání vesnice a svou snahou o zachování své cti před veřejným míněním se uvrhá do zlostné pózy osamocení. Neli představuje typ specifické bytosti, která je manželem nucena přetvářet svou osobnost k jeho obrazu. Zároveň pocítuje bytostný odpor k jakémukoli tělesnému kontaktu s jiným člověkem. Anežka zase reprezentuje typ šlechetné, čisté duše, která musí najít v sobě způsob, jak porozumět okolnímu světu.

Všechny tři bojují s vlastními představami životě, s představami o zbytku společnosti. Romány spojuje právě fakt konfliktu jedince a společenství. Tím, že všechny hlavní hrdinky jsou něčím výjimečné, specifické, jim jejich okolí nedokáže zcela porozumět a je tomu také naopak, také ony nejsou schopny porozumět svému okolí.

Nejvýrazněji se konflikt se společností projevuje u hrdinky románu „Smutek“ – Žofky. Vesnické prostředí, jeho zákony a tradice ji nutí dodržovat zaběhnuté stereotypy, Žofka však není schopna toho dosáhnout. Když se o to začne pokoušet, svou snahu přežene a dostane se do stavu přemrštělé pózy ctnosti, z níž nedokáže již uniknout.

Také Neli v románu „Hrůza“ bojuje o své postavení ve světě. Její samotářsky laděná duše je pod tíhou ztráty otce donucena ke sňatku s mužem zcela odlišné povahy než je ona sama. Společenské normy v románu představuje především postava její matky, jejího muže a zbytku rodiny. Je nucena vtěsnat svou osobnost do manželovy představy, tím ona sama trpí a její osobnost se postupně deformuje.

Anežka v románu „Smíření“ je postavou, která dochází nejdále v řešení konfliktu jedinec – společnost. Její ušlechtilá a neposkvrněná duše musí najít cestu k porozumění okolního světa. Anežka je jedinou z trojice těchto postav, které se to podaří. Aniž by ztratila svou osobitost a své vlastnosti, nachází v sobě porozumění k okolnímu světu.

Postavíme-li hrdinky všech výše interpretovaných románů vedle sebe, lze v této linii spatřovat jistý vývoj rysů, které jsou společné všem Némethovým ženským postavám. Jako by všechny byly tou samou bytostí, která se pokaždé jinak vyrovnává s danou situací.

Žofka ----- Neli ----- Anežka

Žofka je ženou, která nedokáže najít žádný způsob osvobození se ze své situace. Je natolik zasažena úporným bojem o dokázání své ctnosti, že nedokáže vystoupit ze své pózy. Proměňuje se v nehybný stín, v odosobněnou schránku. Její osobnost se v průběhu románu deformuje a na konci pak zcela ztrácí.

Vyústění románu „Hrůza“ je také tragické, u hlavní postavy však již dochází k posunu. Na konci románu totiž dojde k vyústění zdánlivě neřešitelné situace. Toto vyústění je sice tragické, Neli zapříčiní smrt svého muže, ale postava se dostává z kruhu, který ji svírá. Dochází k tomu ale pozdě, také Nelina osobnost, na počátku čistá, nezkalená duše se proměňuje. Neli zakouší pocity strachu, hrůzy, ale také touhy po pomstě, slast z ubližování a zlobu. Na konci příběhu sice konečně nachází své uplatnění v péči o nemocné, její osobnost je však příliš zraněna všemi předchozími skutky, aby mohla najít svůj počáteční klid.

Oproti tomu román „Smíření“ a hlavní postava Anežky je téměř až vyústěním příběhu předchozích. Anežka jako jediná nachází onen způsob, jak vyřešit svůj komplikovaný vztah se světem. Ona jako jediná totiž dokáže vnímat vnější situaci, vnější podněty nepřechází, ale přemýšlí nad nimi a přetváří si díky nim svoje vnímání skutečnosti. Ona jediná skutečně se společností dokáže komunikovat. Neznamená to snad, že by opouštěla svoje hodnoty, dokáže ale změnit svůj úhel pohledu a podívat se na svět očima jiných. Tím Anežka vystoupí z kruhu a stane se, byť výjimečnou, ale součástí společnosti. Proto také Anežky příběh nekončí tragicky, nalezne své místo, své uplatnění ve světě, aniž by tím ztratila svou jedinečnost. Také její osobnost se mění, Anežka však na rozdíl od Neli a Žofky nepřichází o své kladné vlastnosti, její vnitřní svět je naopak obohacen o schopnost vcítit se a porozumět. To, o co přichází je naivita jejího počátečního pohledu.

V centru románů tedy stojí proměna jedinečné osobnosti prostřednictvím tlaku okolí. Jaké je však toto okolí u jednotlivých postav? U románů „Smutek“ a „Hrůza“ jde o prostředí vesnice, jejích vztahů a zákonitostí. Tento prostor je specifický pro svou uzavřenost, nepropustnost a sevřenost. Zákony vesnice jsou jen těžko měnitelné, výchylna od nich je považována za nepředstavitelnou. Žofka musí prezentovat svůj smutek, Neli je zase tlačena

do role oddaně milující ženušky, pro níž existuje jen a jen její manžel. U Anežky je situace opět částečně odlišná. Németh ve „Smíření“ mění dějiště románu, z vesnice jej přesouvá do města, konkrétně do Budapešti. S tím se také mění pojem společnosti – v nejužším pojetí jde o okruh Anežčiny rodiny a přátel, především v tomto kruhu řeší své problémy. V širší perspektivě jde pak ve „Smíření“ o obecné pojetí společnosti, lidstva jako takového. Anežka totiž nemusí pochopit jen přečiny své matky, ona musí pochopit lidské city a chování vůbec.

V souvislosti s proměnami hlavních postav je nutno dodat, že všechny tři hrdinky jsou aktivními hybatelkami děje. U všech se ale zároveň projevuje krátkodobý stav letargie (Žofka, Neli) či neschopnosti jednat tak, jak by si přály (Anežka). Žofka ve druhé části románu upadá do svého snového světa, který je naplněn lživými představami. Vytváří si sladký sen, který dokáže překrýt krutou realitu. Nelin stav letargie se projevuje neschopností jakékoliv komunikace, právě v tomto stavu je donucena ke sňatku s Lexou. Neli se před svou bolestí uzavírá do vnitřní ulity svého vědomí, aby se nejprve mohla s bolestí vyrovnat. U Anežky je tento stav zastoupen nejméně, přesto v počátcích románu sledujeme, jak se Anežka vnitřně vzpírá situaci, kdy si její matka nachází milence. Anežka není schopna proti matce vystoupit, ačkoliv všemi smysly cítí, že není schopna tento stav dále snášet.

Tím se dostáváme k dalšímu charakteristickému znaku postav: k neschopnosti či komplikovanosti přímé komunikace hrdinů. Všechny tři mají problém přímo a bez přetvářky komunikovat. Žofka z podezřívavosti vůči okolí, Neli pro samotářskou povahu své duše a Anežka ze strachu před ublížením svým bližním. Tím si však své postavení ještě více komplikují. Schopnost přijímat jiné názory a především vnímat jiné osoby a jejich názory opět stoupá s jednotlivými hrdinkami. Žofka toho není schopna vůbec, ba právě naopak, jakoukoliv vnější pomoc vnímá jako útok proti své osobě, ve svém okolí vidí jen protivníky a spiklence „zákeřné“ vesnice. Je zaujata představou, že všichni stojí proti ní. U Neli je již situace mírnější. K naprostému souznění u ní dochází s postavou jejího otce, po jeho ztrátě již nenajde podobně zaměřeného komunikačního partnera, částečně se tomu přiblíží dva lidé – Lexův bratr Imre, který je také podobným typem osobnosti jako Neli, a Nelina staropanenská teta Seréna, ve které Neli vidí vzor toho, jak by ráda také žila. Anežka je pak naprostým opakem Žofky, postupně se naučí své okolí vnímat, a onou vnímavostí obohacuje svou osobnost. To je cesta k vymanění se z krizové situace.

V každém z těchto tří románů Németh užil formu tzv. vnitřního monologu. Díky zachycení vnitřního proudu myšlenek hlavních hrdinek podává mrazivě realistickou zpověď postav.

Vypravěč je v daných románech vševědoucí, tedy vidí i do vědomí dalších postav a odhaluje čtenáři jejich nejhlubší prožitky, touhy a myšlenky. Díky tomu sledujeme nejniternější pocity postav, z nichž Németh neváhá nevynechat ani pocity zloby, či touhy ublížit (Žofka a Neli).

U postavy Žofky Németh využívá možnost změny zorného pole vypravěče ke zvýraznění závěrečného motivu deformace a vyprázdnění hlavní postavy. Vypravěčská perspektiva se totiž přesouvá k vedlejším postavám. U Neli zase Németh využívá typu vnitřního monologu, který je podáván z časového odstupu, a je tedy vyprávěn bez citového zaujetí vypravěčky a zároveň hlavní postavy románu. Ta sama uvádí, že může vyprávět takto racionálně jen díky časovému odstupu, zároveň však dodává, že ve vyprávění nevynechala žádnou situaci, že jediná myšlenka nebyla zamlčena. Největší prostor vnitřnímu monologu je dán postavě Anežky, myšlenkové proudy postavy jsou bohatší než samotná linie příběhu. Németh však důsledně dodržuje princip vnitřního monologu ve všech těchto románech právě proto, aby mohl předvést hlubokou analýzu osobnosti.

Zajímavé je také porovnání schopnosti hrdinek vnímat okolní realitu. Žofka v zaujetí svých představ ke konci románu zcela ztrácí reálnou představu světa, přesunuje svou mysl do světa vlastního, který je tvořen jejími představami. Nevnímá okolní skutečnosti, nedokáže rozlišovat mezi podávanou realitou a vlastními vsugerovanými obrazy. Neli naopak podává svůj příběh s odstupem, a proto je schopna vidět sebe sama, ale i ostatní v pravém světle. Není již zasažena citovými vzplanutími a hodnotí příběh velmi realisticky. Díky tomuto podání může být hrdinka zároveň vypravěčkou románu. U Anežky se schopnost vidět realitu také proměňuje. Zde se sice nejedná o realitu chápanou jako u Žofky, ale spíše o jakési zkreslené vidění postavy. Anežčino vnímání je jednak narušováno její počáteční dětskou naivitou, jednak zidealizovaným viděním postavy svého otce. Díky této představě totiž vidí a soudí všechny skutečnosti kolem sebe. Rozlišuje tedy zjednodušeně na dobro a zlo a nevidí nic mezi tím. Otec je pro ní tak zásadním ideálem muže, že nevěří v nalezení podobné osobnosti, se kterou by byla schopna spojit život.

Otázka předurčenosti těchto postav k jejich osudu je složitá. Všechny tři jsou určitým způsobem předurčeny svými vrozenými vlastnostmi ke srážce se světem. Dle mého názoru však o problému predestinace hovořit nelze. Myslím tím predestinaci, jak ji známe

z antických dramát nebo pozdějšího naturalismu. Kupříkladu v naturalistických románech francouzských spisovatelů (např. Zola) nemohou hrdinové, ať už se snaží sebevíc, uniknout svému osudu. Jejich pudy je vždy zavedou zpět do předurčené situace. Jsou ale postavy Némethových románů opravdu svými biologickými předpoklady či pudy hnány do krizových situací? Zde se, myslím, blížeji Némethovým románům blíží pojem predestinace antických hrdinů předurčených ke stanovenému osudu. Ani to však není u Némethových románů přesné. Klíčem k vysvětlení je právě příběh Anežky, která z krizové situace dokáže vystoupit, mění svou předurčenost. Není tedy dáno, jak ony postavy skončí. Németh sice odkazuje k nejniternějším pudům postav, a tím i k jejich biologické předurčenosti, neříká však, že kvůli těmto vlastnostem musí dojít postavy ke zkáze. Oni jsou jen svými vlastnostmi vybaveni pro život – to, jak s nimi naloží, zda dokáží vyhrát svůj boj, už záleží na nich samotných. K antickým osudům odkazuje spíše zbytečnost promarněných životů u Žofky a Neli.

Tento názor lze také potvrdit faktem, že u zrodu jednotlivých konfliktů postav stojí vždy nějaká křivda. Tedy skutečnost, která není postavě vrozena, která je projevem srážky se společností. U Žofky jde o křivdu vzniklou z pomluvy, u Neli je to křivda tělesná, křivda ubírání osobní integrity a u Anežky křivda morální, křivda způsobená činem vlastní matky.

Další společnou vlastností postav je lpění na morálnosti a ctnosti. U Žofky jde sice spíše o pózu, kterou předvádí vesnické společnosti, ale snaha o udržení si dobré pověsti je pro ni nejvyšším měřítkem. Neli, stejně jako Anežka, je typ morálně čisté duše, ušlechtilé, která necítí potřebu tělesné žádostivosti. Její duše se však mění danými okolnostmi a ona tuto svou vlastnost ztrácí. Částečně ji nachází opět v závěru románu ve své práci pro nemocné lidi. Anežka je představitelkou morálně čisté a šlechetné osobnosti, která se učí vnímat, že okolnosti někdy naruší i ty nejvýše uložené hodnoty. Je tedy vidět, že morálnost stojí na nejvyšším stupni hodnotového žebříčku všech ženských postav Némethových psychologických románů.

Podobnost rodinných vztahů postav jistě také není náhodná. Všechny tři postavy prožívají silnější citový vztah k otci než k matce. Jedině Žofčin otec dokáže svými slovy alespoň částečně zapůsobit na její názory. Pro Neli je její otec bytostí, se kterou pociťuje vnitřní propojení. Takového muže by Neli chtěla, takového se kterým by zažívala vnitřní porozumění stejně jako se svým otcem. Anežka dlouho vidí ve svém otci ideálního muže, který (také vlivem jeho nepřítomnosti v rodině) nabývá pro Anežku až nadpozemských

vlastností. Až postupně odhaluje Anežka jeho lidskou podobu, která zahrnuje i vlastnosti špatné, tím však nachází možnost ještě bližšího přilnutí k němu.

Naopak postava matky je ve všech románech typem chladné osobnosti. U všech hrdinek je vyobrazena jako žena, která nepřilnula ke svému dítěti pravou mateřskou láskou. V popředí zájmu matek hlavních hrdinek jsou zájmy praktického rázu, finance a vlastní vyžití. Žofčina matka je venkovskou ženou, která sama podváděna svým mužem dávno ztratila iluze o životě, nemůže a neví, jak se přiblížit své dceři jinak, než snahou o zajištění jejího materiálního stavu. Nelina matka zase věnuje svůj veškerý čas modlitbám, aby spasila svou duši před Bohem. Je úspěšná v dohazování ženicha pro svou dceru a je také přesvědčena, že pro ni udělala to nejlepší, že ji poskytla všechno potřebné pro život. Citovou výchovu však zanedbala. Představuje osobu, o které sama Neli píše, že nedokázala porozumět ani svému muži, natož pak dceři.

Nejskvostněji propracovanou postavou je však postava Anežčiny matky. Zde se totiž nabízí interpretace, že jejím předobrazem byla sama postava Neli. Její chlad vystupuje z citlivé a křehké osobnosti, stejně jako Neli je matka uzavřena v manželství, ve kterém není spokojena, kde se potkaly dvě nesourodé povahy. Také Anežčin otec, podle zápisků v deníku, je totiž prototypem postavy Lexy. I on se snaží přetvořit svou nastávající k obrazu svému, také on si vybírá svou partnerku pro touhu získat něco nezvyklého. Jako by Németh nabízel další vyústění románu „Hrůza“: takhle by dopadla Neli a Lexa, kdyby se Neli dokázala podřídit Lexově vlivu, takto by žila postava, kdyby našla cestu smíření se se svým osudem.

Porovnejme následující citáty, první z románu „Hrůza“, druhý ze „Smíření“.

„Mé tělo bylo vhodné pro všechno, čemu vyhovují těla jiných žen.

...Má duše to byla, jež nedokázala se světem splynout. Takového člověka by nikdo neměl nutit, aby se smočil v tom, čeho se děsí. Předkové věděli, proč vymysleli jeptišky a kněžky. Ty byly stvořeny pro to, aby v posvátných hájích, v tichých svatyních žily jako citlivé prostřednice mezi božstvy přírody a smrtelníky. Takové duše nořit do společného láku lidstva, jen aby byly jako ostatní, to je svatokrádež. Kde se panenství brání s přemírou hrůzy, tam něco vyššího zapovídá, aby bylo uloupeno.“⁴⁸

„Takové ženy by se neměly vdávat, píše zoufalý manžel. O pohlavní rozkoši stejně nemá ponětí, mateřské touhy ji nerozehřívají, svým povinností nemůže dostát. Protože však má

⁴⁸ Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972, s. 390.

*dobré srdce, jako stará panna nebo něco jako jeptiška by mohla být pro své okolí požehnáním. Ale takhle zničí i mne. Já přece nevěřím v jiný než pozemský život. Proto ji nemohu zničit rozvodem, ani se jí nemohu nadobro podvolit.*⁴⁹

V prvním citátu mluví sama Neli, v druhém Anežčin otec popisuje svou manželku. Charakter postav matky a Neli si je značně podobný. Ženy neschopné najít svůj životní protějšek. Anežčina matka se o to pokouší se svým mladým milencem, opojena jeho lehkostí, ani tam ale nenachází kýžený klid. Jediná postava Anežky na konci románu nachází cestu ke své matce. Ačkoliv bude jejich vztah i nadále specifický, Anežka si dokáže již vysvětlit mnoho pohnutek matčina chování, a tím jí může porozumět.

Motiv mateřství se projevuje nejsilněji u prvních dvou postav. Jak Žofka, tak Neli mají obě problém s nalezením niterného, mateřského citu ke svým dětem, jako by zatížení jejich matek přešlo také na ně samotné. Žofka těsně před smrtí svého syna odmítá poskytnout mu náruč ze strachu před jeho nemocí. Ani Neli nenachází ve své holčičce náplň svého života, ačkoliv se o to i Žofka i Neli po jistou dobu snaží, nenajdou v sobě onen cit. Obě totiž doufají, že ve svém dítěti naleznou partnera sobě rovného, Žofka hledá společníka ve své osamělosti, Neli zase duši spřízněnou, svého otce. To však jim dětské duše nemohou v tu chvíli poskytnout. U Anežky se motiv mateřství uplatňuje ve formě postavy její žákyně, malé Jolanky, kterou Anežka doučuje a pokouší se jí pomoci, předává jí své zkušenosti nejen studijní, ale i životní. Anežka dokáže ke své studentce přilnout více než Neli a Žofka ke svým dětem, je její rádkyní, učí ji všemu, co sama umí, předává jí své zkušenosti tak, jak to dělají jiné matky se svými dcerami.

Důležitou roli hraje v románech („Hrůza“ a „Smíření“) motiv panenství. Neli své panenství brání ze strachu z fyzického kontaktu s cizím mužem. Tím, že Lexa hrubě vyžaduje na Neli tělesný kontakt, ubírá jí možnost samostatného rozhodování o sobě sama. Anežka nebrání své panenství z tělesného strachu, ale ze zásadovosti, chce se odevzdat až muži, který ji bude hoden. Zde se přidává také částečně otázka feminismu, Anežka rozhorleně komentuje svatbu své sestřenice jako prodej nevěsty a ví, že ona se oddá muži jen a jen svým rozhodnutím a až v okamžiku, kdy si bude naprosto jista, že to má být právě onen muž.

⁴⁹ Németh, L.: Smíření. Praha, Odeon 1987, s. 323.

Obě dívky vidí jako vzory čistoty své staropanenské tety – tetu Serénu a tetu Frídu. Pro Neli je Seréna vzorem samostatnosti a činorodosti, touží po tom vést stejný život jako ona. Anežka pak hodnotí svou tetu takto:

*„ Ne, slečna Frída nebyla slečnou proto, že o ni nikdo nestál. Ze starých obrázků se na člověka dívala žena královské postavy, zářících očí, byla to její dokonalost, která se s ničím nemohla smířit, ta ji uchovala jako vévodkyni na tomto šípkovém dvorku. “*⁵⁰

Hrdinky Némethových románů mají mnoho společného i rozdílného. Tato kapitola si kladla za cíl přiblížit některé z těchto společných motivů. Můžeme vysledovat jakousi vzestupnou linii k harmonickému vyústění postav. Tato linie je shodná s linií časového vydání románů, tedy od Žofky k Neli. Každá z postav je komplikovanou osobností, tato kapitola nemá naznačovat schematické vidění postav, chce jen upozornit na autorské akcentování určitých znaků.

⁵⁰ Németh, L.: Smíření. Praha, Odeon 1987, s. 204.

7. Antické vlivy

Na vliv antických vzorů v díle László Németha upozornil jako první Andre Vajda. Vajda sledoval podobnost hlavní hrdinky Némethova románu „Hrůza“ - Neli a Sofoklovy Antigony. Upozorňoval především na podobnost charakterů ženských postav obou autorů. V této kapitole se pokusím postihnout několik společných znaků Némethových románů a dramát předního představitele antického dramatu, Sofokla.

Sofokles, básník doby Periklovy, byl hlavní postavou v procesu přeměny antické tragedie z lyrické kantáty na drama. V jeho dramatech, lépe řečeno tragediích, se totiž mění zorné pole diváka. To je soustředěno na zobrazování lidí, na jejich jednání, činy a rozhodnutí. Posun k postavám se projevuje ve všech Sofoklových dramatech. Více se všímá toho, jak a proč takovým způsobem postavy jednají, v jeho díle ustupují zvraty typu „Deus ex machina“, které byly typické pro předcházející období. Vůbec přítomnost božského elementu v jeho románech značně ustupuje. To, co bylo dříve v dramatech samozřejmostí, přítomnost nadpozemského prvku jako aktivního činitele děje, se u Sofokla stává až druhořadým.

V centru Sofoklova dramatu stojí člověk, živý, jednající a chybující. Jako bychom u Sofokla našli zárodky až mnohem později vzniknuvšího osvícenství – víru v člověka, v rozumové a mravní síly. A právě v tom nacházíme první společný prvek s Némethovým dílem – je to člověk jako jedinec, samostatně jednající, samostatně existující a myslící. Také v Némethových románech stojí v centru vždy samostatná bytost, ať už je zahrnuta v jakémkoli společenství, vždy je to jen jedna mysl, která prožívá svou vnitřní krizi.

Pojďme se ale podívat na jednotlivá díla blížeji. Sofoklovo nejznámější drama je bezpochyby „Antigona“ (napsána kolem roku 442 př. n. l.).

Antigona chce pohřbít tělo svého mrtvého bratra, který zahynul při boji o Théb. Nový vládce Théb – Kreón, však vydá zákon, který zakazuje tělo Antigonina bratra uložit do země za to, že vytáhl s vojskem proti Thébám. Antigona tohoto zákazu nedbá, cítí, že musí bratrovo tělo pohřbít, aby jeho duše mohla odejít do říše mrtvých. Jeho tělo tedy pohřbívá, nijak nezapírá svůj čin a naprostým přesvědčením o správnosti svých činů ještě více rozzuří Kreóna. Ten Antigonu odsoudí k zaldění zaživa. Celý thébský lid sice Antigonu chápe a rozumí jí, ale nikdo, jediný z davu, ze strachu před mocným králem nevystoupí v její prospěch. Jediný, kdo se jí zastane je její snoubenec, Kreónův syn, Haimón. Ale ani jeho láska krále neobměkčí, rozsudek je tedy vykonán. Když ale krále varuje jeho věstec, že bohové jsou

rozzuření jeho chováním (to, že si dovolil překročit božský zákon a sám stanovit jiný), rozhoduje se Kreón rozsudek změnit. Nachází však už jen mrtvé Antigonino tělo a před její hrobkou probodnutého Haimóna, který si ze žalu nad ztrátou družky také vzal život. Aby byl Kreón zcela potrestán, ztrácí také svou milovanou ženu, která si bere život smutkem nad ztrátou jediného syna. Kreón zůstává sám, všemi opuštěn a vědom si toho, že ztratil to nejdůležitější.

Toto klasické drama je založeno na tradičním konfliktu mezi zákony lidskými a božskými. Antigona představuje hrdinku s hluboko zakořeněnou morálností a zákony své víry. Považuje tyto zákony za nezrušitelné, za nejvýše postavené oproti proměnlivým zákonům lidským, zákonům, které jsou výtvořeny jednotlivců. A právě na konfliktu Kreóna a Antigony je vystavěno drama.

Stejně jako u Némethových románů můžeme sledovat výstavbu děje na konfliktu dvou protikladných postav, dvou názorů na svět, dvou jedinců – stejně jako v románu „Hrůza“, kde proti sobě stojí Lexa a Neli. Dva protichůdné principy, které spolu bojují. Každá z postav prezentuje jiné názorové hodnoty. Jak Antigona, tak Neli prezentují duše nezkalené, oddané svým ideálům.

Všimněme si nyní společných vlastností Antigony a Neli. Jak již bylo řečeno dříve, Neli má v sobě hluboce zakořeněnou morálnost, tedy před tím, než se její osobnost mění vlivem životních osudů. Neli trpí nutností snášet tělesný kontakt s cizím člověkem, trpí tím, že je nucena přijít o svou čistotu, že je jí upírána identita, že se musí přetvářet do polohy, do které ji nutí její okolí. Je svírána zákony společnosti, nemůže žít tak, jak by chtěla. Podobně pojatou morálnost, čistotu osobnosti sledujeme u Antigony. Antigona cítí až bytostnou potřebu pohřbit svého bratra. Obě dvě hájí jakási pravidla morálnosti, čistoty a lidské svébytnosti, a tím dokazují svoji samostatnost, svoji individualitu. Antigona se musí vzepřít vůči celému okolí – je zcela osamocena ve svém boji, protože ji nikdo v činu nepodpoří, také Neli musí své místo vybojovávat na vzdory svému okolí – bigotní matce či majetnickému muži. Neli však na rozdíl od Antigony nevyužije své první možnosti se vzepřít, nedokáže vystoupit ze své letargie po smrti otce. Antigona této své možnosti využívá, ač je zasažena smrtí svého bratra, musí vystoupit na obhajobu nejvyššího zákona božského. Antigona se vzepře ihned, je sice za svůj čin potrestána, ale umírá s předsvědčením, že její konání bylo správné.

Motiv morálnosti se u Némethových románů objevuje i u dalších postav. V románu „Smutek“ autor předvádí, jak se postava Žofky mění ve zlobou zasaženého jedince. Žofka se v průběhu románu proměňuje v zlomyslnou, nepřátelskou bytost, která zcela ztrácí jakékoliv

morální vědomí, nezastaví se ani před pošpiněním svých nejbližších. Přitom se snaží právě o to, aby před svým okolím dokázala obhájit svou ctnost. Tu však vede ad absurdum a ctnost se tak stává jen pózou.

Nejvíce však Németh motiv morálnosti rozvinul v románu „Smíření“. Postava Anežky je prototypem ctnosti, šlechetnosti a čistoty. Po celou dobu románu Anežka nevyhází z této polohy, jediný její čin nemá povahu špatnosti, žádná její motivace není hnána za účelem ublížení jiné bytosti. Motiv jejího panenství jen dokresluje osobu Anežky jako nábožensky chápané čistoty. I v porovnání s postavou Anežky je však Antigona aktivněji podanou postavou, Anežka není z počátku schopna přímého řešení svých problémů, všechny své kroky dlouze promýšlí, aby ve své šlechetnosti neublížila nikomu. Antigona jedná více citově - tak, jak ji velí její pud sesterský. Anežka je také hnána city rodinnými, přesto však své kroky přísně zvažuje.

Podobnost postav Neli a Antigony tkví také v podobnosti jejich osudu. Obě dvě tuší již od začátku, že je jejich tragédie neodvratitelná. Osud Neli v románu „Hrůza“ připomíná právě neúprosnost antických osudů. Ani Sofokles však neoperuje s tzv. „dědičnou kletbou“, prvkem, který byl v předchozím období řecké tragédie velmi častý, jako např. u Aischyla. Antigona není předurčena ke svému činu, ona se sama za sebe pro něj rozhoduje. Ze svého vnitřního popudu cítí, že musí pohřeb provést, a od začátku ví, že všechny následky musí nést sama. Obě díla však představují spíše neúprosnost osudu, než by odkazovala k antickému typu „predestinace“. Ukazují zbytečnost Antigoniny smrti a smrti dalších postav, zbytečnost zmařeného života Žofky či Neli.

Ani Németh nevytváří dojem předurčenosti postavy k určitému osudu. Neli nebyla předurčena k zabítí svého muže, k bolestné proměně své duše. Na počátku románu stála Neli - duše čistá a neposkvrněná, Németh předvádí, jak přísné zákony a tradice společnosti tuto duši mohou změnit. Ani Žofka v románu „Smutek“ není předurčena k tomu, aby byla nenávistnou osobou se zlobou ve svém srdci ke každému. Také ona se mění vlivem společnosti. Zde se tedy ukazuje jeden z hlavních konfliktů děl. Konflikt jedince – společnosti.

vlastní vidění světa/morálky ↔ zákony lidské/společenské

jedinec ↔ společnost

Jak u Antigony, tak u Neli (popř. Žofky), stojí na jedné straně společnost, její zákony, zákazy a tradice, které, jak Antigona uvádí, jsou jen přechodné. Na straně druhé stojí principy „nadzemské“ – u Antigony jsou to vpravdě principy božské spojené s moralitou, u Neli už jen

ono vlastní vidění světa/moralita. A právě úzkostlivé bránění jistých morálních cílů a hledání vznešených vlastností jsou hlavní povahové rysy obou hrdinek. Vzpomeňme si např. na Nelino neustálé hledání nového a nového naplnění svého života, nejprve hledá své naplnění v dceři, když jej nenalezne, pokouší se ho najít v sebeobětování pro druhé, v trpitelné póze, ve společenské nadřazenosti atd. Antigona představuje typ postavy, která ví, že to, co chce udělat, je správné. Proto je rozhodnuta překročit lidské zákony a vydat se na cestu sebeobětování. Sofokles totiž ve svých dramatech vyznává sílu přirozeného chodu věcí. Na nejvyšší stupeň hierarchie lidských hodnot staví poslušnost bohům a morální tradice, které vycházejí z božských principů. Tyto normy jsou nadřazené normám lidským - společenským. Nesprávná volba jedince, záměrné porušování norem božských, ale i jejich nevědomé porušování pak obsahuje i odsouzení jedince, jak je tomu u Kreóna. U Sofokla není poraženou Antigona, ale právě Kreón, tuto myšlenku také v závěru dramatu vyslovuje sbor. Kreón není potrestán bohy, Kreón se trestá sám svými činy. Neúprosnost osudu postav netkví v předurčenosti k jejich osudu, ale spíše v tušení toho, že aby mohli dostat svým zásadám, musí projít bolestnou cestou. Neli žije na konci románu životem, ve kterém nachází ono kýžené naplnění. Má však za sebou příliš bolesti, její duše již není nezkalená. U Antigony je jejím životním naplnění právě onen čin, umírá morálně neposkvřena. Již od začátku tuší, že bude potrestána, že také ji osud dostihne. To však neznamená, že by ji do oné situace vehnal osud (typ predestinace jaký je možný vidět u Oidipa), to ona sama se rozhoduje pro tuto cestu.

Další podobnost mezi dílem Sofokla a Németha lze spatřovat ve způsobu vykreslení hlavních postav. Antigona je totiž, stejně jako např. Neli, charakterizována na základě kontrastu k postavám vedlejším, a to konkrétně k postavě Kreonta. Ještě výrazněji se uplatňuje kontrast Antigony a její sestry Ismeny. Aktivní heroismus Antigony stojí v protikladu k Ismeninu heroismu pasivnímu. Ismena sice své sestře i jejím pohnutkám rozumí, není ale dostatečně odhodlána k činu. Antigona nedokáže ve své neúprosnosti svou sestru pochopit. Jaké je ale místo Ismeny v tragédii? Je její postava důležitá pro vývoj děje? Podle mého názoru vystupuje Ismena v tragédii proto, aby se mohla více zvýraznit povahová ušlechtilost a morálnost povahy Antigoniny. Ismenina postava také dává Antigoně příležitost vysvětlit hlubší pohnutky svého jednání, vysvětlit, že se odvolává na příbuzenskou povinnost a neporušitelnost božských zákonů. Podobně Németh vykresluje postavu Žofky na protikladu vztahu hlavní postavy a její sestry. Marka, sestra Žofky, je spíše pasivním článkem, který ale ještě více zvýrazňuje povahové rysy postavy hlavní.

Jak již bylo řečeno, hrdinové Sofoklových dramát jsou lidé s výrazně vyjádřenou individualitou. Lidská povaha, vlastnosti postav jsou hybateli děje. V jejich jednání se projevuje chápání své lidské existence: Kreón jedná z pozice své vladařské moci, Antigona z pozice sesterské povinnosti.

V dramatu se v menší míře uplatňují osobní pohnutky postav. V „Antigoně“ se rozvíjí vedlejší linie vztahu Haimóna a Antigony. Tyto pohnutky jsou však podřadné, Antigona nereflektuje svůj milostný vztah ve svých činech, přednostní pro ni je božský zákon, než osobní cit. Nedokáže pro svou lásku zapomenout na své osobní přesvědčení. Tak je tomu také u Anežky ve „Smíření“. V zorném poli postavy stojí rodinný problém a snaha o jeho řešení. Vztah Anežky a jejího kolegy Halmiho se může začít rozvíjet až v okamžiku zklidňující se atmosféry v rodině.

Jistou podobnost románů László Németha a Sofoklovy Antigony lze spatřovat v celkovém vyznění děl. Román „Hrůza“ totiž nevyznívá jednoznačně jako provinění jedné či druhé postavy. Neli není stavěna do pozice oběti. Jak ona, tak Lexa udělali chyby, které je přivedly až k tragickému vyústění. Podobně vidí vyústění Sofoklovy tragédie také Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Ten upozorňoval na to, že v Antigoně a Kreónovi je nutno vidět střetnutí dvou protichůdných principů – každá z postav hájí své právo, ve které věří a není tak možné označit viníka či oběť, dobro nebo zlo. Takto lze interpretovat i jednání postav románu „Hrůza“. Každá z postav hájí svou pravdu, svoje vidění spravedlnosti. Oba autoři tím předvádějí tragičnost neporozumění si, u Németha se navíc přidává také neschopnost přímé komunikace, nasazování si masek a přetvářky, ať už vědomé nebo nevědomé.

Neopomenutelným znakem výše interpretovaných postav je také schopnost sebeobětování. Antigona za svůj čin přináší oběť nejvyšší, svůj život. U Némethových hrdinek se projevuje tento pocit v nejrůznějších obměnách. U Žofky se přetváří až v jakousi trpitelskou pózu, do které se hrdinka stylizuje sama. Neli se také několikrát ocitá v pozici odevzdání se pro druhé – snaží se v sobě nalézt sílu a dostát svých manželských povinností, když je zasažena smrtí Lexovy matky, ke které v závěru nachází cestu. Po nějakou dobu nachází v tomto stavu i duševní povzbuzení. Ani to však pro Neli není řešením, může najít klid až naprostým zbavením se pout manželství, která ji svazují. Nejbližěji se ve formě čisté oběti přibližuje Antigoně postava Anežky. Ta nachází své uplatnění a duševní klid při starání se o nemocné staré lidi. Anežka však nepovažuje své rozhodnutí za sebeobětování, ba právě

naopak. Anežka je ochotna se zcela obětovat pro svého otce i své bližní, v této formě se podobá nešťastné Antigoně, Anežka však svou konečnou oběť vykonat nemusí.

Abychom nezůstávali pouze u jediné Sofoklovy hry, nutno připomenout, že se zmiňované znaky Sofoklovy „Antigony“ projevují také u dalších postav jeho dramatu. Podobně koncipovaná je totiž také například postava Elektry. Nalézáme opět hrdinně jednající dívku, neváhající se obětovat pro svou rodinu – opět stejně jako u Antigony pro svého bratra. Také v dramatu „Elektra“ využívá Sofokles možnosti vykreslení postavy prostřednictvím postavy protikladné, i zde je k postavě hlavní (Elektra) postavena jako protichůdný princip její sestra Chrysothemis, která je zosobněním něhy a pasivního utrpení.

Sofoklova dramata ovlivňovala a stále ovlivňují celou řadu spisovatelů a myslitelů. Není tedy divu, že také Németh byl jistě zasažen mnohými principy tohoto vrcholného představitele antického dramatu. Jisté je, že Némethův spisovatelský rukopis je svébytný, přesto však je každý spisovatel utvářen tendencemi mnoha jiných autorů, a právě Sofoklův vliv je pro Németha, myslím, tím z nejzásadnějších.

8. Virginie Woolfová a její romány proudu vědomí

„The Stream of Thought“ (tzv. „proud myšlení“) je pojem, jehož autorem je William James, jeden z předních představitelů skupiny modernistů. Tímto názvem označujeme autory jako Virginia Woolfová, James Joyce, Guillaumea Apollinaire, Marcel Proust, William Faulkner a další. Nejde o skupinu, která by jednotně vystupovala jako soudržná, názorově sjednocená. Jde o pocity počátku 20. století, spisovatelé hledají nové možnosti sebevyjádření, dosud užívané formy jim připadají již dávno zastaralé a neschopné vyjádřit nové pocity individua. Se začátkem století 20. se mění životní styl, s rychlým ekonomickým, hospodářským a technickým rozvojem se mění postavení člověka v tehdejší svět. Spisovatelé tento nově se rodící pocit chtějí zachytit, ale na to potřebují nové prostředky. Modernismus v sobě kloubí mnoho přístupů, které si však kladou za cíl nově a jinak, co nejdříve možnosti popsat skutečnost, najít prostředky k vyjádření jakýchkoli pocitů. Do zorného pole literatury, ale i výtvarného a hudebního umění, se dostává vnitřní svět jedince, subjektivita. Spisovatelé objevují bohatý svět ireálna – svět snů a představ. Člověk na přelomu století je sice okouzlen novými moderními možnostmi světa, je však zároveň vyděšený, jak s těmito možnostmi naložit. Také s pocitem strachu z nového, z nepoznaného se vyrovnává člověk přelomu století. Musí najít způsob, jak se vyrovnat s novou realitou. Modernismus je právě oním novým, oním neznámým. Zahrnuje v sobě již úžeji určené směry jako futurismus, surrealismus, kubismus...

Inspiračním zdrojem techniky proudu vědomí byl pro Woolfovou a Joyce filozof Henri Bergson. Důležitým činitelem byl pro modernisty čas a jeho nepřetržité proudění. Vztah tohoto nepřetržitého času a jeho proudění s vědomím člověka stojí v centru pozornosti těchto předních anglických modernistů. Podobně jako čas je lidské vědomí proudícím, nezastavitelným tokem. To, jak tito modernisté vidí pojem mysli, osvětluje nejlépe Martin Hilský ve své knize „Modernisté“:

„Stejně jako Henri Bergson vidí William James každý stav mysli jako věčně se proměňující, nezachytitelná, nefixovatelná událost, která obsahuje stav minulý a ohlašuje stav budoucí“⁵¹.

⁵¹ Hilský, M.: Modernisté. Praha, Torst 1995, s. 21.

Snaha o proniknutí do lidského vědomí, včetně sledování všech nejnepřístupnějších pohnutek a pudů, je v centru pozornosti Virginie Woolfové, spisovatelky a spoluzakladatelky anglické skupiny Bloomsbury Group z počátku století. Skupina se vymezovala vůči tradicím a hodnotám předcházející viktoriánské éry.

Virginia Woolfová ve svém díle experimentuje s možnostmi zachycení onoho proudu vědomí. Jakoby vědomí postavy sledovala kamera, která zachycuje každý jednotlivý okamžik, každou jednotlivost v myšlení.

László Németh ve svých románech, samozřejmě v okleštěné formě, používá tento způsob zachycení vědomí postavy. Vzpomeňme si na formu románu „Hrůza“ – od začátku do konce jde o prezentaci vědomí hlavní postavy. Neli vypráví svůj životní příběh viděný ze své perspektivy. Důležité je, že Németh nevynechává jedinou myšlenku Nelina vědomí, ať už je ona myšlenka zlá či dobrá. Postava na sebe prozrazuje ty nejintimnější detaily svého vědomí. V tom se Németh přibližuje Woolfové.

Pokusím se nyní přiblížit techniku záznamu vědomí postav v díle Virginie Woolfové, a to v románech „Paní Dallowayová“ (Mrs. Dalloway - vydáno 1925) a „K majáku“ (To the Lighthouse – vydáno 1927) a srovnat tyto poznatky s romány László Németha.

Román „Paní Dallowayová“ ukazuje techniku záznamu vědomí. Oko kamery zaznamenává všechny detaily a pohnutky vědomí hlavní postavy. V díle je fixován čas románu. Děj se odehrává v krátkém období jediného dne. Vypravěč zaznamenává na první pohled nedůležité detaily, které ale skládají jednotlivé střípky reality. To, co stojí v zorném poli vypravěče, ale není záznam reality, v díle nevidíme realitu jako takovou, vidíme realitu, kterou nám podává hlavní postava. Vědomí každého člověka pracuje na jiných principech, proto i každá realita jednotlivého vědomí se může značně lišit. Woolfová představuje v románu vědomí jedné určité postavy. Nejprve alespoň částečně představí prostředí, ve kterém se postava projevuje a dále pak rozvíjí techniku proudu vědomí. Jednotlivé myšlenky, které se honí v mysli hlavní postavy, nechává Woolfová chaoticky plynout, nepřetváří je do rozumově ucelených celků, ale zcela bez ladu a skladu je nechává se vynořovat a zase zmizet. Objevují se zdánlivě zbytečné poznámky a věty, je dokonce nemožné vysledovat, co má být hlavní linií děje. Je tomu tak proto, že ona hlavní linie zde v podstatě neexistuje. Nechává vědomí volně plynout. Text díla je složen z fragmentů myšlenek, které volně probíhají vědomím postavy a vytváří tak její vnitřní monolog. Tento monolog je jen občasně přerušován objektivním vyprávěním. Woolfová tak vytváří dva prostory – svět reality (podávaný vypravěčem) a svět postavy. Dochází k proplétání těchto dvou prostorů, ačkoliv svět postavy je v díle dominantní.

Podobného principu využívá Németh ve svých románech, vnitřní monology postav jsou základem všech tří jmenovaných románů. Především v románu „Smutek“ lze dobře vidět, jak svou vlastní realitu vnímá hlavní postava Žofka a jak se tato realita liší od vnímání vypravěče a vnímání dalších postav. Díky tomuto způsobu podání dosahuje Németh přesného vykreslení povahy hrdinky. Představuje její vnímání v celé své šíři - to, jak vidí své okolí, jak ono vidění světa formuje její názory. Ukázkou toho, jak různé je vnímání objektivní reality, je vidět například na tom, jak si Žofka v určitém okamžiku převádí své vlastní představy do obrazu reálného života. Žofka si ve svém snovém světě vytváří obraz vlastního manžela, který ale byl realitě jejich vztahu na hony vzdálený, a tyto své představy začne vnímat jako pravdivé. Postupně přestává rozlišovat, co se odehrává jen v jejím vědomí a co je skutečností objektivní.

Také u Neli se uplatňuje technika proudu vědomí. Více než u Žofky, kde se ke slovu dostávaly také postavy vedlejší, je zorné pole románu „Hrůza“ zcela v režii hlavní postavy. Neli však na rozdíl od paní Dallowayové přednáší obsahy svého vědomí z časového odstupem. Neukazuje tedy aktuální záznam vědomí, který je veden asociacemi, jako tomu je u Woolfové, ale v jejím vnitřním monologu je již jakási vnitřní koncepce. Otevírá nám svůj vnitřní svět na pozadí reality objektivní. Tento záznam vědomí stojí někde na rozhraní techniky Woolfové a objektivního vyprávění. Nejdále v uvolnění záznamu vědomí došel Németh u románu „Smíření“. Vědomí hlavní postavy Anežky není podáváno s časovým odstupem, ale souběžně s vývojem děje. Anežka je typ postavy, který každý svůj jednotlivý krok dlouze rozumově promýšlí, proto lze velmi dobře sledovat to, jak se její názory postupně formují. Odraz všech jejích pocitů a myšlenek lze pak přímo sledovat v jejím chování.

Németh se nepřibližuje Woolfové ve využití záznamu krátkého časového období, ba právě naopak, u všech tří románů sledujeme několik let ze života postav. U Anežky však dosáhl nejrozšířenějšího záběru vědomí. S tím souvisí také rozměr románu. „Smíření“ je z Némethových psychologických románů dílem nejrozsáhlejším, ačkoliv zároveň zobrazuje poměrově (k Neli a Žofce) nejkratší úsek života hrdinky.

Vědomí postavy románu „Paní Dallowayová“ je rozvíjeno asociativně, tedy myšlenky na sebe často nelogicky navazují. Jeden obraz připomene postavě situaci z doby minulé nebo zavede její vědomí opět jinam. Toho Németh tolik nevyužívá, nejbliže se k asociativnímu rozvíjení myšlenek přibližuje opět postava Anežky, jejíž vnitřním pochodům nechává Németh největší volnost. V příběhu Anežky je však po celou dobu, na rozdíl od paní Dallowayové, zachována linearita vyprávěného. U románu „Paní Dallowayová“ je tato linearita zápletky

často narušena. Postava se vrací do minulosti, ke vzpomínce, jindy jako by se reálný čas zastavil a existoval jen čas vnitřní.

Blížeji je Némethovým hrdinkám postava románu „K majáku“. Paní Ramsayová je představitelkou vyrovnané, klidné a šlechetné ženy. Také v tomto románu sledujeme jednu z forem vnitřního monologu postavy. I zde se objevuje mnoho asociací a vzpomínek a představ, linie je ale více lineární než v „Paní Dallowayové“. Epická složka je redukována téměř na minimum, to hlavní je prezentace postavy. Paní Ramsayová v sobě spojuje touhy všech tří hrdinek Némethových románů. Všechny totiž touží po dosažení osobního štěstí. Paní Ramsayová je vyrovnanou osobností právě tím, že si uvědomuje nezvratnost svého údělu. Silně emotivně vnímá svět kolem sebe a další jedince. Má bohatý vnitřní svět často unášený fantazií. Zde se dostáváme k jednomu ze zásadních společných znaků Németha a Woolfové. Jejich hrdinové všichni do jednoho disonují mezi svým vnitřním světem a světem vnějším. Jejich představy a sny zkreslují jejich vnímání. Žofka například upadá do svých snových představ a mění je v realitu, Anežka si vytvoří zidealizovanou představu svého otce a s ní srovnává všechny ve svém okolí. To, že tato představa také není zcela pravdivá, odhaluje až postupně a s odhozením těchto představ, se jí poprvé otvírá cesta k pochopení druhých, včetně své vlastní matky. U Neli je situace komplikovanější, Neli není citový typ ženy, nenechává se unášet city, tolik jako ostatní postavy. Má v sobě také uloženu představu nejvyšší bytosti, nejvyššího porozumění – svého otce. Neli ale neutíká k fantaziím, život vidí velmi reálně. Neli se však občas schovává do stavu letargie, v okamžiku, když už je její bolest neúnosná.

Paní Ramsayová odkrývá čtenáři všechny své tužby a přání. Woolfová chce na paní Ramsayové předvést bohatost vnitřního světa každého jednotlivce, svébytnost osobnosti. To nás opět navrací k Némethovi. Woolfová totiž směřuje k tomu, aby předvedla svět jednotlivce, citlivého a vnímavého. V centru románů tedy opět stojí výjimečný jedinec, postava, která se svému okolí vymyká svými vlastnostmi. Linie románů pak sleduje, jak se tato výjimečná hrdinka utká s okolním světem, zda dosáhne svého naplnění, či svůj boj prohraje. Pokud není zachována svébytnost těchto výjimečných jedinců, jejich postavy zanikají, vytrácí se jejich duše, jejich výjimečnost a mění se v osobnosti jiné – tak jak se vytrácí Žofka, mění se Neli, dospívá Anežka a umírá paní Ramsayová.

Techniku vnitřního monologu využívá samozřejmě velké množství spisovatelů, Virginie Woolfová však dovádí tento vnitřní monolog až k samému kraji možnosti záznamu lidského vědomí. Její technika souvisí s poznatky Freudovy psychoanalýzy a se zkoumáním nejniternejších pocitů a stavů lidského nitra. Woolfová nechce podat jen realistický popis

hrdiny, ten by byl příliš povrchový, musí se pustit ještě dále k nevědomým asociacím, které odkrývají nejhlubší lidské stránky.

9. Závěr

László Németh je autorem s nadmíru širokým žánrovým záběrem. Tato diplomová práce jej představuje především jako autora psychologických románů. Ačkoliv právě tato díla Németha proslavila jako světově uznávaného prozaika, nutno dodat, že také jeho dramata a eseje se významně podílely na vývoji maďarské literatury. Hlavně v jeho esejích lze rozpoznat Némethův obrovský společensko-kulturní, ale také přírodovědný rozhled. Všechny tyto své znalosti pak spojuje právě ve svých psychologických románech. Nezobrazuje totiž postavy jen z hlediska jednoho aspektu, ale jako by v sobě autor spojoval psychologa, biologa, sociologa a básníka. Dokáže se do postav vcítit, ale také je rozumově analyzovat a zkoumat. Podává tak komplexní pohled na lidskou bytost.

Představíme-li si tři výše interpretované romány jako jednu linii, můžeme také vypořádat měnící se Némethův názor na postavení jeho hrdinek ve světě. V románu „Smutek“ zanechává svou postavu v její tragédii, nenechává ji vystoupit z kruhu zloby a osamocení. V románu „Hrůza“ již osvobozuje svou hrdinku z muk utrpení, ani jí však nedopřává naprostý klid a útěchu. Ukazuje, co vše dokáže napáchat lidská společnost, její normy a také člověk sám. Svým posledním románem „Smíření“ však jako by se sám smířoval se světem a jeho zákonitostmi. Své hrdince dopřává nalezení sebe sama, dovolí ji porozumět okolnímu světu. V postavě Anežky zosobňuje touhu po naději, že ne vždy musí svět výjimečnou osobnost zdrtit, že lze nalézt cestu, jak žít morálně a čistě, a přesto nebýt světem ubit. Na konci románu „Smíření“ zaznívá harmonie, kterou lze v Némethových předchozích dílech jen těžko hledat. Anežka je syntézou Žofčina doufání ve šťastný život a Neliny touhy po čistotě vlastní bytosti. Domnívám se, že postava Anežky je Némethovým odkazem, jak nalézt ve vztahu jedince a společnosti harmonii a nepřijít tak o vlastní morální zásady.

Ať už svými romány chtěl László Németh čtenáře vyprovokovat či upozornit na chyby své společnosti, jisté je, že přivedl do literatury jedny z nejpropracovanějších postav maďarské prózy. Všechna jeho díla jsou totiž především mistrnou kompozicí, dají se číst jako společenský román, detektivka či filozofické pojednání. Németh tak nabízí čtenáři uchopit své romány z více hledisek, a také tím potvrzuje Németh svoje spisovatelské kvality.

10. Použitá literatura

- Tronskij, I. M.: Dějiny antické literatury. Praha, Nakladatelství ČSAV 1955.
- Hilský, M.: Modernisté. Praha, Torst 1995.
- Sofokles: Řecká dramata. Praha, Mladá fronta 1976.
- Borecký, B.: Slovník řeckých spisovatelů, Praha, Leda 2006.
- Németh, L.: Smutek. Praha, Československý spisovatel 1963.
- Németh, L.: Hřích, Praha, Melantrich 1984.
- Woolfová, V.: Mezi akty. Praha, Odeon 1968.
- Woolfová, V.: Paní Dallowayová, Praha, Odeon 1975.
- Woolfová, V.: K majáku. Praha, Československý spisovatel 1965.
- A magyar irodalom története. Debrecen, Anno Kiadó 2006.
- A mindentudás igézete - Tanulmányo Németh Lászlóról, Budapest, Magvető Könyvkiadó Budapest 1985.
- Németh, L.: Hrůza. Praha, Svoboda 1972.
- A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája. Budapest, Magyar Könyvklub 2002, s. 517-519.
- Péter, L.: Új magyar irodalmi lexikon. Budapest, Akadémiai Kiadó 2000.
- Szegedy – Maszák, M., Veres, A. –A magyar irodalom története III., Budapest, Gondolat Kiadó Budapest 2007.
- Magyar írók önéletrajzai, Győr, Palatinus 1999.
- Németh, L.: Smíření. Praha, Odeon 1987.